

ΜΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΩΔΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΜΑΣ ΠΟΙΗΣΙΝ

ΛΕΙ/257

ΑΝΔΡΕΟΥ ΦΥΤΡΑΚΗ
ΟΜΟΤ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

137618

ΜΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΩΔΙΑ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΜΑΣ ΠΟΙΗΣΙΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1984

ΟΛΙΓΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΥΜΝΩΔΙΑΣ

Γνωστόν εἶναι, ὅτι ἀπὸ βλας τὰς θρησκείας προεκρίνετο, ἀνέκαθεν, ὁ ὑπὸ μελωδίας συναδεδυμένος ποιητικὸς λόγος, ἵνα οἱ πιστοὶ τῶν ἐκφράζουσιν, δι' αὐτοῦ, τὰ αἰσθημάτα τῶν πρὸς τὸν λατρευόμενον Θεὸν κατὰ τὰς διαφόρους λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις τῶν.

Ὁ πλοῦτος τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων καὶ αἱ συγκλονιστικαὶ συγκινήσεις, τὰς ὁποίας ἐδημιούργει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Χριστιανῶν ἡ Εὐαγγελικὴ Διδαχὴ, περὶ τῆς σωτηρίας, τῆς ἀθανασίας καὶ αὐτῆς τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ δημιουργήσουν ἀπ' ἀρχῆς, ἰδίᾳ ὅμως μετὰ τὴν ἐπιγράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν προβολὴν τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν τῆς πίστεως διὰ τῆς θεολογικῆς σκέψεως, τὸν ὑψηλόν, διὰ τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν, ποιητικὸν λόγον.

Παρὰ τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι, ἡ, ἐξυμνοῦσα τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ τῶν Χριστιανῶν, μοναδικὴ δὲ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον διὰ τὴν ἠθικὴν τῆς καθαρότητα καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ θρησκευτικοῦ τῆς λυρισμοῦ ἐβραϊκὴ ποίησις, ἰδίᾳ τῶν Δαυϊτικῶν Ψαλμῶν, ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας καὶ τῶν πρώτων, ἐξ Ἰουδαίων κατὰ τὸ πλεῖστον, Χριστιανῶν, ἥδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων, ἤρχισαν ἐμφανιζόμενοι καθαρῶς Χριστιανικοὶ λατρευτικοὶ ὕμνοι,

τῶν ὁποίων δείγματα καὶ σπαράγματα εὐρίσκομεν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Τοιοτοτρόπως, ἀπ' ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἤρχισε δημιουργουμένη, παρὰ τὸ χριστιανικὸν δὲ πάντοτε θυσιαστήριον, ἡ λειτουργικὴ χριστιανικὴ ποίησις τῶν ἐμμέτρων προσευχῶν τοῦ ἐκκλησιάσματος, ἡ ὁποία, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ψαλτηρίου καὶ σειρᾶς ᾠδῶν ἐκ τῆς Παλ. καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀπετέλεσαν, ὡς ἀποτελοῦν καὶ σήμερον, τὸ ὑμολογικὸν περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου λατρείας.

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ὑμνωδίας διακρίνομεν σειρὰν διαδοχικῶν φάσεων. Προηγεῖται ἡ μακρὰ περίοδος τῶν πέντε πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ἡ ὁποία, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελεῖ τὴν φάσιν τῆς προπαρασκευῆς, διακρίνεται διὰ τὴν ἀδιάκοπον δημιουργίαν, ὑπὸ ἀνωνύμων πιστῶν, πλήθους λατρευτικῶν ὕμνων, οἱ ὅποιοι καὶ κατελάμβανον τὴν θέσιν παλαιότερων εἰς τὴν ρευστὴν ἀκόμῃ «τάξιν» τῶν διαφόρων Ἀκολουθιῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ περίοδος τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐμμέτρου λυρικοῦ, διηγηματικοῦ μετὰ διαλόγου, ἐγκωμίου, τοῦ «Κοντακίου», ὡς ἐπεκράτησαν νὰ λέγονται, οἱ ἔχοντες τὴν μορφήν τοῦ Ἀκαθίστου, ἐκτενεῖς ὕμνοι. Οὗτοι ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ Προοιμίου καὶ ἐξ 24-30 στροφῶν (τῶν Οἰκῶν), κορυφαῖος δὲ δημιουργὸς τῶν ὑπῆρξεν ὁ Ῥωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ ἐπικρατοῦν κατὰ τὸν 6ον καὶ τὸν 7ον αἰῶνα.

Ἡ ἐξέλιξις κορυφοῦται, διὰ πραγματικοῦ νέφους μεγάλων ὑμνωδῶν, Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, τοῦ Θεοφάνους, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Γερμανοῦ Κων/

λεως, Κασσιανῆς, Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου καὶ πλείστον ἄλλων, κατὰ τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι καὶ τοῦ 11ου, διὰ τῆς δημιουργίας τῆς δογματικῆς ποιήσεως τῶν λεγομένων «Κανόνων», τῶν ἀποτελουμένων ἐξ ἑνῆα (ἢ ὀκτώ) ὁμάδων, ἐκ 2-4 τροπαρίων μετὰ τοῦ μετρικοῦ καὶ μελωδικοῦ τῶν προτύπου (τοῦ «Εἱρμοῦ»), τῶν ᾠδῶν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ συνεκροτήθησαν, ἐν πολλοῖς, τὰ καὶ μέχρι σήμερον χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πολύτομα Λειτουργικὰ Βιβλία.

Ἡ μοναδικὴ αὐτὴ εἰς πλοῦτον ἐκκλησιαστικὴ λειτουργικὴ ποίησις, μέρος μόνον τῆς ὁποίας ἔχει περιληφθῆ εἰς τὰ ἐν λόγῳ λειτουργικὰ βιβλία, εἶχε καὶ τὸ μοναδικόν, ἀπ' ὅλας τὰς ἀρχαίας ποιήσεις, προνόμιον, νὰ εἶναι ἀκόμῃ ζῶσα, νὰ ἀποτελῇ πάντοτε οὐσιῶδες στοιχεῖον τῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων τῆς Οἰκουμενικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, νὰ δημιουργῇ βαθεῖαν κατάνυξιν εἰς τὰς ψυχὰς ὄλων τῶν ὀρθόδοξων λαῶν, ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος, καὶ, εἰς ὠρισμένης περιόδους τῶν μεγάλων Ἑορτῶν τῆς Ὀρθοδόξιας, νὰ ἐπηρεάζῃ ἐντόνως, μέχρι καὶ σήμερον, τὴν ἀτομικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν τῶν ζώην.

Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἡ ρωμαλέα αὕτη θρησκευτικὴ ποίησις, ἡ μοναδικὴ πράγματι καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῆς ἀδιακόπτου δημιουργίας της, καὶ εἰς τὸν πλοῦτον τῆς παραγωγῆς της, καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς γλωσσικῆς, ποιητικῆς καὶ μελωδικῆς της ἐκφράσεως, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ ἰδίᾳ εἰς τὸν ὑψηλὸν θρησκευτικὸν τῆς λυρισμὸν καὶ τὴν κατανυκτικότητα τῶν ψαλλομένων ὕμνων της, περιεφρονεῖτο, ἐν τῷ συνόλῳ της, ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἡμ-

φισβητεῖτο ἡ ἀξία της, καὶ ὑπὸ ξένων, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων, μελετητῶν. Καὶ τοῦτο, διότι ἦτο βυζαντινὴ καὶ δὴ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργικὴ ποίησις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ διότι ἐχρησιμοποιοῦν μέσα ποιητικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐκφράσεως διάφορα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησεν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίησις, τὴν ὁποίαν καὶ μόνην ἐθεώρουν ὡς τὸ ἀνυπέβλητον, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, πρότυπον πάσης ποιητικῆς δημιουργίας.

Εὐτυχῶς σήμερον ἡ ὅλη θεώρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως εἶναι διάφορος. Κοινῶς πιστεύεται, ὅτι αὕτη εἶναι, ὄντως, ὑψηλὴ θρησκευτικὴ ποίησις, μοναδικὴ εἰς ἕκτασιν, ἀλλὰ καὶ ποιότητα, εἰς ὑψηλὸν ποσοστόν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων ποιήσεων τοῦ παρελθόντος, τὰς ὁποίας δὲν ἐξηφάνισεν ὁ χρόνος, καὶ ὅτι, ἀκόμη, «ἡ ὕμνογραφία αὕτη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δύναται νὰ λάβῃ τὴν θέσιν της μετὰ τῶν μεγάλων ἐπιτευγμάτων τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ».

Πιστεύομεν, ὅτι ἡ βαθυτέρα μελέτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως, θὰ ἐδραιώσῃ, ὁλοῦν καὶ περισσότερο, τὴν ἄποψιν, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ νέαν ἑξαρσιν τοῦ ἰδίου εὐσεβοῦς καὶ δημιουργικοῦ πάντοτε ἑλληνικοῦ πνεύματος, δονήσεις τῆς αὐτῆς ἑλληνικῆς ποιητικῆς λύρας, τῆς ὁποίας ὅμως τὰς εὐαισθήτους χορδὰς ἔκρουε, κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς αἰῶνας, μιὰ νέα πίστις, ἡ ὁποία, παρὰ τὸν παλαιὸν πλατωνικὸν λόγον, ὅτι «Θεὸς ἀνθρώπων οὐ μείγνυται», αὕτη ἐδίδασκεν ὅτι δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν σωτηρίαν του καὶ τὴν θέωσίν του.

Ὡς εἶναι εὐνόητον, μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας

ποιήσεως συνδέεται δέσμη ὁλόκληρος προβλημάτων, τὰ ὁποῖα μετ' ἐπιμελείας ἐρευνῶν σήμερον μελετηταὶ εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον.

Ἐξ αὐτῶν θὰ ἐξετασθοῦν κατωτέρω, εἰς τὰς γενικὰς τῶν δὲ μόνων γραμμὰς, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν μητρικὴν της δομὴν (Α') καὶ τὴν συνοδεύουσαν τοὺς ὕμνους της μελωδίαν (Β').

Α' Η ΜΕΤΡΙΚΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ

1. Παλαιότερον, καὶ ἐπὶ σειρὰν αἰώνων, ἐπιστεύετο, ὅτι οὐδεὶς μετρικὸς ρυθμὸς διέκρινε τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς μας ὕμνους καὶ ὅτι οὗτοι «συνίσταντο ἀπλῶς ἐκ πεζοῦ λόγου», συνεπῶς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὕμνωδιαν ἴσχυε τὸ «ὑμνεῖν ἄνευ ρυθμοῦ».

Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ὠφείλετο, ἐν πρώτοις, εἰς τὴν παντελῆ ἀγνοίαν τῆς μετρικῆς δομῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας ὕμνων, ὅχι δὲ μόνον ὑπὸ τῶν ξένων λογίων καὶ ἐρευνητῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας π.χ. παρατήρει χαρακτηριστικῶς, ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1887, εἰς τὸ «Ἱστορικὸν τοῦ Δοκίμιον περὶ τοῦ Θεάτρου καὶ τῆς Μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν» (σ. 150), ὅτι «τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ἄσματα ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἑμμετρα ἢ τοῦλάχιστον ἐρρυθμα, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, ἀπαρχαιοθέντος τοῦ μέτρου, ἐγράφοντο ἐν πεζῇ συνεχείᾳ καὶ ὡς τοιαῦτα περιῆλθον ἡμῖν, οὐδενὸς μέχρι τοῦδε δυνηθέντος νὰ μαντεύσῃ τὸ μέτρον ἢ τὸν παλαιὸν ρυθμὸν αὐτῶν».

Ἰπεστηρίχθη μάλιστα, ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι οἱ βυζαντινοὶ σχολιασταὶ τῶν ἐκκλησ. ὕμνων τοὺς ἐθεώρουν ὡς «καταλογάδην πεζῶν λόγων», («δίχα μέτρου») γε-

γραμμένους, ὡς κείμενα δηλαδή εἰς πεζὸν λόγον, καὶ ἀκόμη, ὅτι καὶ οἱ τὸ πρῶτον ἐκδόσαντες, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος, τὰ Λειτουργικά βιβλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, δὲν εἶχον διάφορον γνώμην, διότι, εἰς τοὺς περιεχομένους εἰς αὐτὰ ὕμνους, δὲν διαφαίνεται ὁ διαχωρισμὸς των εἰς στίχους.

Ἄλλ' ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ βυζαντινοί, παρὰ τοὺς ἀνωτέρω χαρακτηρισμοὺς των, ὅχι μόνον δὲν εἶχον οὐδὲν ἄπολλως ἀπωλέσει τὴν αἴσθησιν ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ των ὕμνοι ἦσαν ποιητικὰ κείμενα, ἀλλὰ ἐγνώριζον καὶ τὴν τονικὴν μετρικὴν των δομὴν, διότι ἄλλως θὰ ἦτο ἀκατανόητος ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν δημιουργῶν των ὡς μελωδῶν, ὕμνωδῶν κλπ., ὡς καὶ ὠρισμέναί σχετικαὶ μαρτυραὶ των, ὡς π.χ. τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Γραμματικοῦ, κατὰ τὸν 8ον πιθανῶς αἰῶνα, περὶ τοῦ τρόπου ποιήσεως τοῦ εἰρμοῦ τῶν Κανόνων καὶ τῆς μετρικῆς καὶ μελωδικῆς του σχέσεως πρὸς τὰ ἀκολουθοῦντα τροπάρια τῆς ὠδῆς, ὡς καὶ τοῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ, κατὰ τὸν 12ον, εἰς τὰς ὁποίας περιγράφονται καὶ καθορίζονται τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τῆς τονικῆς ρυθμοποιίας, τοῦ μέτρου, δηλαδή, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους.

Συνεπῶς, ὁ ἀνωτέρω χαρακτηρισμὸς τῶν βυζαντινῶν, εἶχεν ἀπλῶς τὴν ἔννοιαν, ὅτι οὗτοι ἐπίστευον, καὶ ὀρθῶς, ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι δὲν ἦσαν πεποιημένοι εἰς τὰ προσωδιακὰ μέτρα τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, τὰ ὁποία καὶ οὗτοι ἐθεώρουν ὡς τὰ μόνᾳ δυνάμενα, βάσει τῆς καθιερωμένης σχολικῆς παραδόσεως, νὰ χαρακτηρίζωνται ὡς πραγματικὰ μέτρα ποιήσεως. Ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος παρατηρεῖ χαρα-

κτηριστικῶς, κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα: «μέτρον δι' ἄμετρον, οὐδαμῶς μέτρον λέγω».

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸν τρόπον ἐκτυπώσεως τῶν λειτουργικῶν μας βιβλίων, εὐχερῶς διεπιστώθη, ὅτι εἰς τὰ χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων ταῦτα ἐξετυπώθησαν, οἱ στίχοι τῶν ὕμνων διεχωρίζοντο διὰ στιγμῶν, τὰς ὁποίας, εἰς πολλὰς περιπτώσεις, εἶχον ἀντικαταστήσει εἰς τὰ ἔντυπα μὲ κόμματα, μὴ ἔχοντα καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν γραμματικὴν στίξιν τοῦ κειμένου των. Εἰς μεταγενεστέρως μάλιστα ἐκδόσεις (καὶ παρ' ἡμῖν τελευταίως) ἤρχισαν τοποθετούμενοι ἀστερίσκοι εἰς τὰς θέσεις τῶν ὡς ἄνω στιγμῶν τῶν λειτουργικῶν κωδίκων.

2. Ἄλλὰ ποῖος εἶναι ὁ μυστηριώδης αὐτὸς μετρικὸς ρυθμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας ὕμνων, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀσφαλῶς ὅχι μόνον γνωστός, ἀλλὰ καὶ αὐτονόητος, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βυζαντινῆς περιόδου, διὸ καὶ σπανίως γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ;

Πρῶτος ἐκ τῶν νεωτέρων, ὁ ὁποῖος διεπίστωσε μετὰ βεβαιότητος τὴν ὑπαρξίν μέτρου εἰς τοὺς ἐκκλησι. ὕμνους καὶ προσεπάθησε μάλιστα νὰ προσδιορίσῃ καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν χαρακτήρα του, ὑπῆρξεν ὁ ἀσίμνητος λόγιος Κληρικὸς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμοσ ὁ ἐξ Οἰκονόμων (†1857), ἥδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1830. Εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ τῆς γνησίας προσφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης» (Πετρούπολις 1830) παρατηρεῖ, μεταξύ ἄλλων, καὶ τὰ κατωτέρω: «τῶν τόνων τὴν προσωδίαν οἱ μεταγενέστεροι ποιηταὶ μετεχειρίσθησαν ἐν ταύτῳ καὶ ὄχημα καὶ βάσιν τῆς στιχοποιίας, ποδίζοντες τὰ μέτρα τῶν στίχων ὅχι πλέον

κατὰ τὸν χρόνον τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων, τὸν ὁποῖον ὁ ἀπαιδευτος καὶ ἄμουσος ὄχλος δὲν εἶχεν αὐτία νὰ διακρίνη, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸν τόνον καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν».

Ἐνδεικτικὸν δὲ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην οὐσιώδη διαπίστωσίν του, εἰς τὴν ὁποῖαν οὐδεὶς ἔδωκε τότε προσοχήν, κατέληξεν ὁ λόγιος αὐτὸς Ὁρθόδοξος Κληρικὸς ἐκ τῆς λειτουργικῆς ἐμπειρίας του καὶ δὴ ἐκ τῆς ψαλμωδίας τῶν ὕμνων εἰς τὴν λατρείαν.

Μετὰ τέσσαρας καὶ πλέον δεκαετηρίδας ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω διαπίστωσιν, μακρὰ σειρὰ μελετητῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως, παλαιότεροι καὶ σύγχρονοι, ὡς οἱ F. J. Mone, J. B. Pitra, H. Stevenson, L. Jacobi, W. Meyer, E. Wellesz καὶ ἐκ τῶν ἐλλήνων οἱ Ε. Παντελάκης, Π. Τρεμπέλας, Ν. Τωμαδάκης, Π. Χρήστου, Κ. Μητσάκης καὶ ἄλλοι, ἐπεβεβαίωσαν, διὰ τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς μετρικῆς, ἃς εἴπωμεν, στίξεως, τοῦ, δ' ἐρυθρῶν δηλαδὴ στιγμῶν, χωρισμοῦ τῶν στίχων τῶν ὕμνων εἰς τοὺς λειτουργικοὺς Κώδικας, διαπιστώσεις τοῦ Κων. Οἰκονόμου καὶ προσεπάθησαν νὰ προσδιορίσουν σαφέστερον τοὺς διέποντας τὴν νέαν αὐτὴν ρυθμοποιίαν κανόνας.

Σήμερον πλέον κοινῶς πιστεύεται, ὅτι ἡ ἀρχή, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται τὸ νέον αὐτὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως, εἶναι ἡ διαίρεσις εἰς πόδας διὰ τοῦ λογικοῦ τόνου καὶ ὅτι ὁ ἐν αὐτῷ ρυθμὸς δημιουργεῖται διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τονιζομένων καὶ μὴ τονιζομένων συλλαβῶν, δι' ὃ καὶ ὠνομάσθη τ ο ν ι κ ὸ ν μέτρον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον προσωδιακὸν μέτρον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μετρικὸς ρυθμὸς ἐδη-

μιουργεῖτο, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῆς αἰσθητῆς, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον, διαφορᾶς τῆς μακρότητος καὶ τῆς βραχύτητος τῶν συλλαβῶν.

Ἄλλὰ τὴν διαφορὰν αὐτὴν μεταξὺ μακρᾶς καὶ βραχείας συλλαβῆς, ἀπὸ τοὺς ἑλληνοιστικούς ἤδη χρόνους καὶ ἐξ αἰτίας, κυρίως, τῆς διαδόσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης εἰς ξένους λαούς, «ὁ ἀπαιδευτος καὶ ἄμουσος ὄχλος δὲν εἶχεν αὐτία νὰ διακρίνη», ὡς παρατηρεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, δὲν ἦτο, δηλαδὴ, πλέον αἰσθητὴ ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον του. Αὐτὸ ἔμωε ἐσήμαιεν ὅτι τὸ προσωδιακὸν μέτρον ἦτο ἤδη νεκρὸν καί, συνεπῶς, ἀκατάλληλον, ἵνα χρησιμοποιηθῇ ὡς μετρικὸς ρυθμὸς μιᾶς νέας ποιήσεως, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐξέφραζε τὰς θρησκευτικὰς συγκινήσεις τοῦ ὁ Χριστιανικὸς πλέον λαός, διὰ μιᾶς δὲ νέας ἐλληνικῆς γλώσσης καταληπτῆς ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα, εἰς τὰ ὁποῖα διεδίδετο ὁ χριστιανισμός, καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν εἶχον γραφῆ καὶ τὰ Ἱερά Βιβλία τῆς νέας πίστεως.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τοὺς διέποντας τὸ νέον αὐτὸ τονικὸν μέτρον κανόνας, διεπιστώθη ὅτι ἡ ἰ σ ο σ υ λ λ α β ῖ α καὶ ἡ ὀ μ ο τ ο ν ῖ α, ὁ ἀριθμὸς δηλαδὴ τῶν συλλαβῶν τῶν στίχων τῶν ὕμνων καὶ ὁ τονισμὸς τῶν εἰς καθωρισμένας συλλαβάς των, προσδιορίζουν τὴν νέαν αὐτὴν ρυθμοποιίαν. Ἄλλὰ ἡ σχέσις αὕτη δὲν ἀφορᾷ, εἰ μὴ σπανιότατα, εἰς τοὺς στίχους τοῦ αὐτοῦ ὕμνου, ἀλλὰ εἰς τοὺς στίχους τῶν στροφῶν τῶν τροπαρίων τῶν ἐκτενεστέρων ὕμνων, εἶναι συνεπῶς σχέσις «στροφικῆ». Ἐφαρμόζεται δὲ μεταξὺ τοῦ πρώτου Οἴκου καὶ τῶν λοιπῶν τροπαρίων τῶν Κοντακίων,

τοῦ Εἰρμοῦ, εἰς τοὺς Κανόνας, καὶ τῶν ἀκολουθούντων τροπαρίων τῆς αὐτῆς ᾠδῆς καὶ μεταξὺ τῶν ἰδιομέλων τροπαρίων καὶ τῶν προσομοίων, τῶν ἐχόντων δηλαδὴ τὸ ἴδιον μέλος μὲ τὰ μετρικὰ καὶ μελωδικὰ τῶν αὐτὰ πρότυπα.

Ὁ πρῶτος στίχος π.χ. τοῦ πρώτου Οἴκου τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, τῶν Χαιρετισμῶν, «Ἄγγελος πρωτοστάτης...», ἔχει 7 συλλαβὰς καὶ τονίζεται εἰς τὴν πρώτην καὶ τὴν ἕκτην συλλαβὴν. Ἑπτὰ συλλαβὰς ἔχουν καὶ τονίζονται πάντοτε εἰς τὴν πρώτην καὶ ἕκτην συλλαβὴν οἱ πρῶτοι στίχοι καὶ τῶν 24 στροφῶν του, «Βλέπουσα ἢ Ἀγία...», «Γνώσιν ἄγνωστον γνῶναι...», «Ρήτορας πολυφθόγγους...» κλπ. Ἡ αὐτὴ σχέσις ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀντίστοιχων στίχων τῶν 24 στροφῶν (Οἴκων) τοῦ Ἀκαθίστου.

Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ Εἰρμοῦ τῆς πρώτης ᾠδῆς καὶ τοῦ Κανόνος τοῦ Πάσχα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, «Ἀναστάσεως ἡμέρα...», ἔχει ὀκτῶ συλλαβὰς καὶ τονίζεται εἰς τὴν τρίτην καὶ τὴν ἑβδόμην. Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς πρώτους στίχους τῶν ἀκολουθούντων δύο τροπαρίων, «Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις,...», «Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως...» κλπ.

Ἀλλὰ δὲν πιστεύεται πλέον, ὅτι εἰς τὴν ὡς ἄνω στροφικὴν σύνθεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως, οἱ ἀναφερθέντες κανόνες, ἔχουν τὴν ἀκαμψίαν, ἢ ὁποία παλαιότερον εἶχεν εἰς αὐτοὺς ἀποδοθῆ. Διότι ἢ συγχρόνως μετὰ τοῦ κειμένου τῶν ὕμνων καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὕμνωδου δημιουργουμένη μελωδία των, ἀπετέλει βασικὸν ρυθμιστικὸν παράγοντα καὶ εἰς τὴν μετρικὴν καὶ εἰς τὴν μελωδικὴν ἀπόδοσιν τοῦ τονικοῦ μέτρου. Ἡδύνατο δηλαδὴ ὄχι μόνον νὰ μεταβάλλῃ

τὴν μετρικὴν ποιότητα τῶν συλλαβῶν τῶν στίχων, νὰ καταστήσῃ τὰς τονιζομένας ἀτόνους καὶ τὸ ἀντίστροφον, ἀλλὰ καὶ, πρὸς μετρικὴν ἐναρμόνισιν αὐτῶν, νὰ περιορίσῃ ἢ νὰ αὐξήσῃ τὰς συλλαβὰς τῶν στίχων διὰ μουσικῶν φθόγγων. Ἐπὶ πλέον δὲ οὐδεὶς περιορισμὸς ὑφίστατο ἐκ τῶν προτέρων διὰ τοὺς ὕμνωδους, ὅπως, ἀναλόγως τῆς ποιότητος, θὰ ἐλέγομεν, τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς συγκινήσεώς των, ἐπιλέξουν καὶ τὴν μετρικὴν μορφήν καὶ τὴν μελωδικὴν ἀπόδοσιν τῶν ὕμνων των. Ὄταν ὅμως «ἐποίουν» τὴν πρώτην στροφὴν ἐνὸς ἐκτενοῦς ὕμνου των, αὐτεδεδεσμεύοντο πλέον διὰ τὴν μετρικὴν δομὴν τῶν ἐπομένων στροφῶν του. Ἀλλὰ καὶ πάλιν εἶχον τὴν εὐχέρειαν, ὡς ἐλέχθη, διὰ τῆς μελωδίας των νὰ καλύψουν ὀρισμένας ἀδυναμίας, τὰς ὁποίας θὰ ἐνεφάνιζεν, ἐνδεχομένως, τὸ μέτρον, διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρμονικῆς στροφικῆς σχέσεως.

Τοιοιουτρόπως, τὸ νέον αὐτὸν μέτρον παρεῖχεν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ὕμνωδους καὶ ἐνεφάνιζε μοναδικὴν ἐλαστικότητα προσρμογῆς του πρὸς τὰς ἐμπνεύσεις καὶ τὰς ἐπιδιώξεις των, δι' ἃ καὶ, ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι οὐσιωδῶς συνετέλεσεν εἰς τὴν «μεγάλην ἀνάπτυξιν» τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Ἀκριβῶς δὲ αὐτὸς ὁ ἀδιαχώριστος συνδυασμὸς μέτρου καὶ μελωδίας, προσέδιδεν εἰς τὴν τονικὴν ρυθμοποιίαν ἀφάνταστον εὐκαμψίαν, παρεῖχε δὲ προσέτι ἀπεριόριστους μετρικὰς καὶ μουσικὰς δυνατότητας εἰς τοὺς ὕμνωδους, ἵνα ἐκφράσουν, εἰς τὰς ἐλευθέρως συνθέσεις τῶν ἰδιομέλων ὕμνων των, τὰς πάσης μορφῆς ἐμπνεύσεις των καὶ νὰ δημιουργήσουν τὸν

πολύμορφον πλοῦτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως.

3. Ἡ προέλευσις τῆς τονικῆς ρυθμοποιίας ὑπῆρξεν ἀνεκάθεν οὐσιῶδες πρόβλημα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ὑμνωδίας.

Ὑπεστηρίχθη ἡ ἄποψις, ὅτι τὸ τονικὸν μέτρον παρελήφθη ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς ποιήσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπετελέσθησαν καὶ τὰ πρῶτα Προσευχητάρια τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τόσον δὲ στενῶς συνδέεται αὕτη μετὰ τῆς ὑμνογραφίας μας, καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἐξελιξέως της.

Ἀμφισβητεῖται ὁμως σοβαρῶς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν τῆς ποιήσεως τῶν Ἑβραίων ἐὰν ἐχρησιμοποίηθῃσαν ποτε τονικὰ μέτρα καὶ εἰς τὴν ποιήσιν αὐτῆν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι τοιούτων μέτρων ἐγένετο πράγματι χρῆσις ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ποιητῶν, γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐχρησιμοποίησε τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἰς τὸ ἐβραϊκὸν πρωτότυπον, ἀλλὰ πάντοτε εἰς τὴν ἑλληνικὴν της μετάφρασιν τῶν Ο', εἰς τὴν ὁποίαν ὁμως, ὡς ὀρθῶς ἔχει παρατηρηθῆ, ὁ ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ χρησιμοποιοῦμενος, ἐνδεχομένως, τονικὸς ρυθμὸς, «εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδοθῆ».

Ὑπὸ πολλῶν, ὡσαύτως, ὑπεστηρίχθη, καὶ παλαιότερον ἀλλὰ καὶ τελευταίως, ὅτι τὰ πρότυπα τῆς τονικῆς ρυθμοποιίας δεόν νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ποιητικὴν παράδοσιν. Ἐλέχθη μάλιστα, ὅτι ἴσως ἐκ δημῶδους τινὸς μορφῆς τοῦ προσφωδιακοῦ μέτρου (ἐὰν βέβαια ὑπῆρξέ ποτε), προῆλθε τὸ τονικὸν μέτρον τῶν χριστιανικῶν ὑμνων.

Ἀλλὰ, ὡς παρατηρήθη ἀνωτέρω, αὕτη ἡ φύσις, αὕτη ἡ οὐσία τῶν δύο τούτων μετρικῶν μορφῶν εἶναι ὅλως διάφορος καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι ἀπίθανος ἢ ἐκ τοῦ προσφωδιακοῦ προέλευσις τοῦ τονικοῦ. Διότι τὸ μὲν πρῶτον, βασιζόμενον ἐπὶ τῆς μακρότητος καὶ βραχύτητος τῶν συλλαβῶν, δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μέτρον πλάτους, τὸ δὲ δεύτερον, ὡς δημιουργούμενον διὰ τῶν τονιζομένων καὶ μὴ τονιζομένων συλλαβῶν, ὡς μέτρον ὕψους.

Κατὰ συνέπειαν, δεόν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἰσχύουσαι πάντοτε αἱ διαπιστώσεις, ὅτι «ἡ ὑμνογραφία τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας... δὲν ἔχει οὐδὲν τὸ κοινὸν μετὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν» καὶ ὅτι, «οὐδὲν σχῆμα στροφῆς, ἐκ τῶν γνωστῶν καὶ χρησίμων ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσῃ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀνταποδίδεται ἀπαραλλάκτως ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς στροφαῖς».

Προσφωδιακὰ βεβαίως μέτρα ἐχρησιμοποίησε σειρά χριστιανῶν ποιητῶν, ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἤδη αἰῶνος μέχρι σχεδὸν καὶ τοῦ τέλους τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ὁ πλέον ἀξιόλογος ἐκ τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς († 390). Ἀλλὰ ὀλόκληρος ἡ προσφωδιακὴ χριστιανικὴ ποίησις, καὶ αὕτη «ἡ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη» τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ἐκ 18.000 στίχων, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Edm. Bouvy «θὰ παράμελλῃ ὡς εἰς ἐκ τῶν πλουσιωτέρων θησαυρῶν τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως», ὑπῆρξε λογία, προσωπικὴ δὲ ποίησις, ἀπρόσιτος, λόγῳ τῆς ἀρχαίας γλώσσης της καὶ τῶν πεπαλαιωμένων προσφωδιακῶν μέτρων της, εἰς τὸν λαόν, διὸ καὶ οὐδέποτε εἰσήχθη εἰς τὴν λατρείαν, καί, συνεπῶς, οὐδὲ καὶ συνεδέθη ποτὲ μετὰ μέλους.

Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν οἱ τρεῖς ἱαμβικοὶ κανόνες, εἰς τὴν Γέννησιν, τὰ Θεοφάνεια καὶ τὴν Πεντηκοστήν, οἱ ὀρθῶς ἀποδιδόμενοι εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηόν, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τοῦ κύρους τοῦ ἀνδρός, ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὑπερμάχου τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἐριδας, συμπεριελήφθησαν εἰς τὰς Ἀκολουθίας τῶν ἐν λόγῳ Ἑορτῶν.

Σημαντικώτερα ὅμως καὶ πλέον ἐπίμονος ὑπῆρξεν ἡ καὶ μέχρι σήμερον καταβαλλομένη ὑπὸ μερικῶν ἐρευνητῶν προσπάθεια, ὅπως ἀποδειχθῆ ἡ προέλευσις τοῦ τονικοῦ μέτρου ἐκ τῆς συριακῆς ποιήσεως, συγκεκριμένως δὲ ἐκ τῆς ποιήσεως τοῦ σημαντικωτέρου Σύρου ποιητοῦ, Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου († 373).

Ὁ λόγιος οὗτος ἀναχωρητὴς καὶ πιθανώτατα ἰδρυτὴς τῆς περιφήμου Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Ἐδέσσης, ἐκτὸς τῶν πολλῶν εἰς πεζὸν λόγον ἔργων του, ἔγραψε καὶ μακρὰν σειρὰν ἐμμέτρων ὁμιλιῶν, ποιήλου θεολογικοῦ περιεχομένου, ὡς καὶ πλήθος ὕμνων, ἀάμφι τὰς τριακοσίας μυριάδας ἐπῶν», ὡς παρατηρεῖ ὁ ἐκκλησ. ἱστορικὸς Σωζόμενος († περὶ τὸ 450), πανηγυρικοῦ, ἀντιαιρετικοῦ, ἐποικοδομητικοῦ καὶ λειτουργικοῦ περιεχομένου.

Πολλὰ ἐκ τῶν πεζῶν καὶ ποιητικῶν ἔργων τοῦ Ἐφραὶμ εἶχον μεταφρασθῆ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, μεγάλοι δὲ Πατέρες καὶ ἐκκλ. συγγραφεῖς (ὡς οἱ Ἰερώνυμος, Ἰωάνν. Χρυσόστομος, Θεοδώρητος, Φώτιος κ.ά.), μετὰ θαυμασμοῦ ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου.

Τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως ἐπέσυρεν ἡ μετρικὴ δομὴ καὶ τῶν ὁμιλιῶν, ἀλλὰ κυρίως τῶν ὕμνων τοῦ Ἐφραὶμ, τὰ «Ἐφραΐμιον», ὡς ὀνομάσθη, μέτρον των.

Πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν, ξένοι ἰδία ἀλλὰ καὶ Ἕλληνες, ὑπεστήριξαν παλαιότερον, ὅτι «ἀπεδείχθη, δῆθεν, πειστικῶς», ὅτι, «τῆς τονικῆς ρυθμοποιίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως τὰς ρίζας, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ θρησκευτικῇ ποιήσει τῶν Σύρων» καὶ ὅτι τό, ὡς ἄνω, «Ἐφραΐμιον» μέτρον συγκεκριμένως, ὑπῆρξε τὸ πρότυπον τοῦ τονικοῦ μέτρου τῆς ποιήσεως αὐτῆς, τὸ ὁποῖον φυσικὸν ἦτο, κατ' αὐτοῦς, νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ ἐκ Συρίας, ὡσαύτως, καταγόμενος Ρωμανὸς ὁ Μελωδός.

Παρεγνώρισθη ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἐφραὶμ δὲν ἐδημιούργησεν ἴδιον μέτρον διὰ τὴν πλουσίαν ὄντως καὶ ἀξιόλογον ποιήσιν του, ἀλλὰ ἐμίμηθη ἀπλῶς τὸ μέτρον (καὶ τὰς μελωδίας) τῶν παλαιότερων Σύρων ποιητῶν καὶ ὁπαδῶν τῶν γνωστικῶν αἱρέσεων τῆς ἐποχῆς του, τοῦ ἑλληνομαθοῦς Βαρδεσάνους († 222) καὶ τοῦ παιδευθέντος εἰς τὰς τότε Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν υἱοῦ του Ἀρμονίου, τὸ ὁποῖον οἱ αἱρεσιάρχαι οὗτοι ἐχρησιμοποιοῦν εἰς τοὺς, συνοδευομένους καὶ ὑπὸ ὠραίων μελωδιῶν, ὕμνους των, πρὸς εὐχερεστέραν, καὶ δι' αὐτῶν, διάδοσιν τῶν κακοδοξιῶν των, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μέτρου των καὶ τῶν μελωδιῶν των συνέταξε τοὺς ὀρθοδόξους ὕμνους του. Ὁ Ἐφραὶμ δὲ παρέλαβε καὶ τὸ μέτρον καὶ τὰς μελωδίας ἐκ τῶν ὕμνων τοῦ Ἀρμονίου ἰδία, διὰ νὰ δυναθῆ νὰ ἀντικρούσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὰς αἱρετικὰς του δοξασίας, διὰ τῶν ἰδίων δὲ μέσων, μετρικῆς καὶ μελωδικῆς ἐκφράσεως, τὰ ὁποῖα καὶ οὗτος ἐχρησιμοποιοῖ.

Καθὼς μαρτυρεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς Σωζόμενος, ἐπειδὴ ὁ Ἐφραὶμ ἐβλεπε τοὺς Σύρους νὰ παρασύρων-

ται ἀπὸ τὰς αἰρετικὰς δοξασίας τοῦ Ἀρμονίου, ἐνεκα τῆς ὠραιότητος τῆς μελωδίας τῶν ὕμνων του, καίτοι αὐτὸς δὲν εἶχεν ἑλληνικὴν μόρφωσιν, (καίπερ ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος), προσεπάθησε νὰ κατανοήσῃ τὴν μετρικὴν δομὴν τῶν ὕμνων τοῦ Ἀρμονίου καί, βάσει τῶν μέτρων καὶ τῶν μελωδιῶν τῶν ὕμνων ἐκείνου, ἐποίησεν ἑτέρους ὕμνους μὲ ὀρθόδοξον περιεχόμενον. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Σύροι ψάλλουσιν ὕμνους τοῦ Ἐφραίμ, ἀλλὰ πεποιημένους συμφώνως πρὸς τὰ μέτρα καὶ τὰς μελωδίας τῶν ᾠδῶν τοῦ Ἀρμονίου, (οὐ τοῖς Ἀρμονίου συγγράμμασιν, ἀλλὰ τοῖς μέλεσιν χρώμενοι) (Ἐκκλ. Ἱστορ. 3,16).

Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς βεβαιοῖ καὶ ὁ Θεοδώρητος, Ἐπίσκοπος Κύρου († περὶ τὸ 460), εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν του Ἱστορίαν (4,26). Ὁ Ἐφραίμ, κατὰ τὸν Θεοδώρητον, (λαβὼν τὴν ἁρμονίαν τοῦ μέλους) ἐκ τῶν ὕμνων τοῦ Ἀρμονίου, τὴν ἐχρησιμοποίησε διὰ τοὺς ὀρθοδόξους ὕμνους του «καὶ τοιοῦτοτρόπως προσέφερεν εἰς τοὺς ἀκούοντας γλυκύτατον, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμον φάρμακον», τὴν ὀρθόδοξον, δηλαδὴ, διδασκαλίαν, διὰ τῶν μελωδικῶς ψαλλομένων ᾠδῶν του.

Ἐκ τῶν αὐτῶν ὁμοῦ πηγῶν πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ Ἀρμόνιος ὠδηγήθη εἰς τὴν μετρικὴν δομὴν καὶ τὴν μελωδικὴν ἐπέδυσιν τῶν ᾠδῶν του, «διὰ τῶν παρ' Ἑλλήσιν λόγων», ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, θὰ ἐλέγομεν, ποιητικῆς καὶ μελωδικῆς παραδόσεως. «Ἀρμόνιον φάσιν, γράφει ἐπὶ λέξει ὁ Σωζόμενος, διὰ τῶν παρ' Ἑλλήσιν λόγων ἀχθέντα πρῶτον μέτροις καὶ νόμοις μουσικοῖς τὴν πάτριον φωνὴν ὑπαγαγεῖν καὶ χοροῖς παραδοῦναι» (Ἐκκλ. Ἱστορ., 3,16).

Ἄλλα ἑλληνικὰ κείμενα μὲ τονικὸν ρυθμὸν ἐκ τῶν δύο πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων δὲν ἦσαν

γνωστά. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων δὲ χριστιανικῶν ὕμνων ἄλλοι, ὡς ὑπεστηρίχθη, εἶχον ποιηθῆ κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βιβλικῶν κειμένων καὶ εἶναι δυσχερὲς νὰ διαπιστωθῇ εἰς αὐτοὺς μετρικὴ δομὴ. Εἰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις τὸ μέτρον ἔχει ἀντικαταστήσει ἢ ἐπισημότης τοῦ ὕφους, ἢ ἐμμελῆς ἀπαγγελία, τὸ συνοδεῦον τὰ ψαλλόμενα κείμενα μέλος κλπ. Πράγματι δὲ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν, ὄντως, κάποια ρευστότης μεταξὺ ποιητικοῦ, ἐρρυθμοῦ καὶ πεζοῦ λόγου εἰς τὰ ψαλλόμενα, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, κείμενα.

Παρὰ ταῦτα ὁμοῦ, σὺν τῷ χρόνῳ διαπιστοῦται, ὅτι εἰς πολλὰ παλαιοχριστιανικὰ ἑλληνικὰ λειτουργικὰ κείμενα, ὕμνους, εὐχὰς κλπ., θεωρούμενα παλαιότερον ὡς πεζὰ, ὑπάρχει, ἀναντιρρήτως, τονικὴ τις μετρικὴ δομὴ. Τὸν τέταρτον δὲ αἰῶνα ἀσφαλῶς, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ κατὰ τὸν τρίτον, ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τοὺς ψαλλομένους εἰς τὴν λατρείαν ὕμνους καὶ τὸ τονικὸν μέτρον, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν, ὑπὸ τὴν τελείαν του πλέον μορφήν, εἰς τὴν ποίησιν τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ βου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς δείγματά τινα παρομοίων ἀτελεστέρων ὕμνων τοῦ πέμπτου αἰῶνος.

Ἄλλα ἀπὸ ποῖα ἀκριβῶς ἑλληνικὰ χριστιανικὰ κείμενα παρέλαβον τὴν τονικὴν δομὴν τῶν ἐμμέτρων ὁμιλιῶν των καὶ τῶν ὕμνων των οἱ Σύροι ποιηταὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου αἰῶνος;

Ὁ Κάρολος Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν προέλευσιν τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔγραφεν, ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1891, εἰς τὸ κλασσικὸν ἔργον του, «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας», ὅτι εἰς τὸν ρυθμικὸν πεζὸν λόγον, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθη πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς νεκρᾶς πλέον

προσωδίας, είναι ανάγκη να αναζητηθῆ «ἡ πρώτη και ἀληθὴς πηγὴ τῆς τονικῆς ρυθμοποιίας». «Πρὸς ἀντικατάστασιν (τῆς νεκρᾶς προσωδίας), διευκρινίζει, φυσικῶς ἦλθε πρῶτον ὁ ρυθμικὸς πεζὸς λόγος, ὅστις, τελειοποιῶν τὰς ἀπηχῆσεις και ἐπαναλαμβάνων ὁμοιόμορφα συμπλέγματα, κατήντησεν εἰς τὴν ρυθμικὴν ποίησιν» (μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τ. 2, σ. 612-3).

Πράγματι, κατὰ τὸ ἔτος 1940, ἐδημοσιεύθη ἐξ ἀποσπασμάτων παπύρου και τὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸν κείμενον ὁμιλίας «εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου» τοῦ Μελίτωνος Ἐπισκόπου Σάρδεων, τοῦ ἀκμάσαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰῶνος. Ἀμέσως διεπιστώθη, ὅτι τὸ ἀξιόλογον αὐτὸ κείμενον ἐνεφάνιζεν, ἐν πρώτοις, τὴν αὐτὴν ποιητικὴν δομὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον και αἱ ἑμμετροὶ ὁμιλῖαι τοῦ Ἐφραίμ, ἃν και ἦτο κατὰ δύο ὀλοκλήρους αἰῶνας παλαιότερον ἐκείνων. Συνεπῶς, ἀπετέλει, ὄντως, ἀρχικὴν τινα μορφήν τοῦ ποιητικοῦ εἴδους τῶν Κοντακίων. Ὅτι, ὡσαύτως, τὸν δεύτερον ἤδη αἰῶνα, ἐκαλλιεργεῖτο, πράγματι, και μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ὁ ἑλληνικὸς ρυθμικὸς πεζὸς λόγος, τὸν ὁποῖον ὁ Κ. Κρουμβάχερ ὑπέθεσεν ὡς «πρώτην και ἀληθῆ πηγὴν» τοῦ τονικοῦ μέτρου.

Κατὰ συνέπειαν, πολὺ φυσικώτερον και ὀρθότερον εἶναι, ὡς και ἄλλοτε εἶχομεν ἐπισημάνει, νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν προέλευσιν τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ οὐχὶ εἰς τὴν πενιχρὰν Συριακὴν πνευματικὴν και ποιητικὴν παράδοσιν, ἐν συγκρίσει βεβαίως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς παραδόσεως και ἐν τῇ φυσιολογικῇ ἱστορικῇ ἐξελιξεί τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰῶνων και νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ἐκ τῆς αὐτῆς ἑλληνικῆς πηγῆς,

ἤντησαν και οἱ Ἕλληνες και οἱ Σύροι χριστιανοὶ ποιηταί.

Τὴν κοινὴν αὐτὴν ρυθμικὴν ρίζαν ἐκαλλιέργησαν, ἐνδεχομένως, ἐντονώτερον, κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, οἱ Σύροι Χριστιανοὶ ποιηταί και διὰ τοῦ Ἐφραίμ ἐπέδρασαν οὗτοι, πιθανῶς, και εἰς τοὺς καταγομένους ἐκ τῆς ἐξελληνισθείσης Συρίας Ὑμνωδοὺς, ἐν οἷς και ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, εἰς τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν θὰ πρέπει νὰ ἦτο οὔτε ἄγνωστος οὔτε ξένος ὁ τονικὸς ρυθμός.

Ἄλλωστε, ὁ μοναδικὸς εἰς πλαστικότητα και ἀπαλότητα μετρικὸς ρυθμός, ὁ ὁποῖος συνοδεύει τὸ ὑψηλὸν περιεχόμενον τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, πείθει τὸν μελετητὴν ὅτι οὗτος δὲν εἶναι ξένον στοιχεῖον εἰς τὰ νέα αὐτὰ λυρικά δημιουργήματα τοῦ ἐκχριστιανισθέντος ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ εὐπλαστος και πολύμορφος, τολμηρὰ πράγματι και, συνεπῶς, γνησία ἑλληνικὴ ποιητικὴ ἔκφρασις, διὰ τῆς ὁποίας, ὅπως ἀβιάστως, ἀναπέμπεται ἡ προσευχὴ τοῦ Ὑμνωδοῦ, ὡς παφλάζων ποταμὸς ἐντὸς τῆς φυσικῆς κοίτης του.

Β' Η ΜΕΛΩΔΙΚΗ ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΣΙΣ

1. Κατ' ἀρχὴν δεόν νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ Ὁρθόδοξος, ἐχρησιμοποίησε πολὺ εὐρύτερον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς λοιπὰς θρησκείας τῆς ἀρχαιότητος, τὴν μελωδίαν εἰς τὴν λατρείαν της, ἐν στενῶ δὲ πάντοτε συνδυασμῶ μετὰ τῶν ψαλλομένων κατ' αὐτὴν λειτουργικῶν κειμένων. Οἱ Πατέρες δὲ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπηρεασμένοι ἀσφα-

λῶς, ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ μουσικοῦ των περιβάλλοντος καὶ δικαιολογοῦντες, κατὰ τινὰ τρόπον, τὴν τοιαύτην εὐρεῖαν χρῆσιν τῆς μουσικῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, εἰς μέγα πλῆθος χωρίων ἐκ τῶν ἔργων των, ἐπισημαίνουν καὶ τὰς δυνατότητας τῆς μουσικῆς, καὶ τὰς εὐεργετικὰς τῆς ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ τὴν ἀναγκαιότητά της διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς λατρείας. Ἀκόμη δὲ τὴν σχέσιν της πρὸς τὰ κείμενα τῶν ψαλλομένων ὕμνων καὶ τὴν ἀποστολὴν της εἰς τὴν λατρείαν καί, ὡς εἶναι ἐπόμενον, τὸ εἶδος τῆς μουσικῆς, τὸ ὁποῖον οὗτοι, καὶ ἡ Ἐκκλησία γενικώτερον, ἐθεώρουν ὡς τὸ ἐνδεδειγμένον, ἵνα ἐπαξίως δοξολογῆται ὁ Θεὸς εἰς τὴν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» χριστιανικὴν λατρείαν.

Κατωτέρω θὰ παραθέσωμεν μερικὰς ἀπὸ τὰς πατερικὰς αὐτὰς ἀπόψεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀντικατοπτρίζεται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου λειτουργικῆ-μελωδική μας παράδοσις.

Ἡ μουσικὴ, φρονοῦν, εἶναι συνυφασμένη μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔχει δὲ τὴν δυνατότητα ὄχι μόνον νὰ ἐπηρέαζῃ τὸ θυμικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφράζῃ, ὡς («ἡ γλῶσσα τῆς ψυχῆς»), καὶ τὰ μυχιαίτατα σκιρτήματα τῆς εὐσεβοῦς καὶ προσευχομένης καρδίας, τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐξαγγείλῃ καὶ «τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα» λόγος.

Ὁ λόγος, ἄλλωστε, εἶναι ἀδύνατον «συναναβῆ-ναι τῇ διανοίᾳ», ὡς γράφει ὁ Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Νύσσης (Migne, Ἑλλην. Πατρολ., τ. 45, 1328), ἐφ' ὅσον,

ὡς συμπληρώνει ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ λόγος εἶναι «καταδεέστερος» τῶν νοουμένων (ΕΠ, 31, 1460).

Διὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἡ μελωδία ἐχρησιμοποιήθη, ἀπ' ἀρχῆς, εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν καὶ συνεδέθη, κατὰ τρόπον ἀδιαχώριστον, μετὰ τῶν ψαλλομένων κατ' αὐτὴν κειμένων τῶν ὕμνων καὶ τῆς μετρικῆς των δομῆς, ἵνα, διὰ τοῦ λόγου, τοῦ μετρικοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς μουσικῆς, διὰ τῆς ἀρμονικῆς ἐνώσεως καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν στοιχείων, ἐκφράζωνται πληρέστερον καὶ ἡ πίστις καὶ τὰ βιώματα τῶν προσευχομένων πιστῶν. Ἡ ἀδιαίρετος αὐτὴ ἐνότης ὕμνου καὶ μελωδίας ἐπραγματοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν χριστιανῶν ὕμνωδῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς παρετηρήθη ἤδη, ἦσαν συγχρόνως καὶ οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ συνθέται τῆς μελωδίας τῶν ὕμνων των, μέχρι, ἐν πολλοῖς, καὶ τοῦ 11ου αἰῶνος, κατὰ τὴν στιγμὴν δὲ τῆς ὑπ' αὐτῶν δημιουργίας τῶν ποιημάτων των. Περὶ τοῦ μεγάλου ὕμνωδοῦ τῆς Ἐκκλησίας π.χ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ († 749) μαρτυρεῖται ὑπὸ τινος βιογράφου του, ὅτι οὗτος ἔγραφε τοὺς ὕμνους του («ὑποψάλλων» τὴν μελωδίαν των, τὴν ὁποῖαν, συγχρόνως μετὰ τοῦ κειμένου τοῦ ὕμνου, συνέθετεν.

Ὑπὸ τῶν Πατέρων δὲ ἐξαίρεται ἰδιαιτέρως καὶ ἡ παιδαγωγικὴ, θὰ ἐλέγομεν, σημασία τῆς μουσικῆς εἰς τὴν λατρείαν, ἡ ὁποία «ἠδύνει τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν», ὥστε εὐχερέστερον νὰ ἀποδέχωνται οὗτοι τὴν προβαλλομένην διὰ τῶν κειμένων τῆς λατρείας χριστιανικὴν διδασχὴν.

Ὁ Μ. Βασίλειος π.χ. γράφει χαρακτηριστικῶς: «Ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἁγιον ἐγνώριζε πόσον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἶναι «δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν»,

ἀνέμειξεν εἰς τοὺς ὕμνους τὸ τερπνὸν τῆς μελωδίας μετὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, «ἵνα, τῷ προσηεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς, τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεξώμεθα». Καὶ τοῦτο, διότι γνωστὸν εἶναι, ὅτι «βίαιον μάθημα οὐ πέφυκε παραμένειν», ὡς καὶ ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν, ὅσα δὲ «μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος» δέχεται ὁ ἄνθρωπος, παραμένουν μονιμώτερον εἰς τὴν ψυχὴν του. (ΕΠ., 29, 212). Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ ὁ Δαυὶδ «κατέμειξεν» εἰς τοὺς ψαλμούς του τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρετῶν μετὰ τὴν μελωδίαν, διότι ἐπεθύμει νὰ δώσῃ τὴν γεῦσιν τοῦ μέλιτος εἰς τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας τῆς πίστεως, γράφει καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (ΕΠ., 44, 444). Ἄλλωστε, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, τίποτε ἄλλο δὲν ἀνυψώνει τόσο τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὰ γῆινα καὶ δὲν τὴν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ κόσμου καὶ δὲν τῆς παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀξιολογῇ ὀρθῶς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα («φιλοσοφεῖν»), ὅσον τὸ θεῖον ἄσμα, τὸ συνοδευόμενον ὑπὸ μελωδίας καὶ ρυθμοῦ. (ΕΠ., 55, 156).

Ἄλλὰ δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι ἡ μουσικὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν δὲν ὑπῆρξε ποτὲ αὐτοσκοπός, ἀλλὰ πάντοτε τὸ μέσον μόνον, πρὸς ἔξαρσιν τοῦ περιεχομένου τῶν ψαλλομένων εἰς τὴν λατρείαν ὕμνων, πρὸς πληρεστέραν αὐτῶν κατανόησιν, ὡς προελέχθη, καὶ τὴν δημιουργίαν κατανύξεως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐκκλησιαζομένων. Διὰ τῆς μελωδίας δέον νὰ ἐπιδιώκεται ὅπως ἐξάιρεται «τῶν ρημάτων ἢ δύνάμεις», («ἢ διάνοια τῶν λεγομένων»), τὸ βαθύτερον, δηλαδή, νόημα τῶν ἐμμελῶς ἀπαγγελλομένων εἰς τὴν λατρείαν κειμένων, Βιβλικῶν Ἀναγνωσμάτων, Εὐ-

χῶν κλπ., καὶ τῶν ψαλλομένων ὕμνων, ὅπως ρητῶς ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι Πατέρες (ΕΠ., 44, 444. 493-6).

Πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, τόσο οἱ Ψαλμοὶ καὶ αἱ λοιπαὶ βιβλικαὶ ᾠδαί, ὅσον καὶ οἱ χριστιανικοὶ ὕμνοι, ἐψάλλοντο εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας, κατὰ τὴν πράξιν καὶ τῆς ἐβραϊκῆς Συναγωγῆς, «εὐρύθμως καὶ ἐμμελῶς», ὡς μαρτυρεῖ ἤδη ὁ Ὁριγένης († 253), «μετ' εὐκατανύκτου δὲ καὶ μετρίως φωνῆς», δηλαδή μετὰ χαμηλῆν φωνήν, δημιουργοῦσαν τὴν κατανύξιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς «ἐμμελοῦς καὶ (κατ' ἔννοιαν) ἀναγνώσεως», ὡς γράφει ὁ Μέγας Ἀθανάσιος. Ἡ τοιαύτη δὲ «ἀνάγνωσις» τῶν λειτουργικῶν κειμένων ὑπὸ τῶν Ψαλτῶν καὶ τοῦ ἐκκλησιασματος μετὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ «εὐκατανύκτου» μέλος των, ἀπετέλει, κατὰ τὸν ἴδιον Πατέρα, «σύμβολον» τῆς γαληνεύσεως ψυχῆς των καὶ «εἰκόνα καὶ τύπον» τῆς ἀπηλλαγμένης ἀπὸ τοὺς κλυδωνισμοὺς τῶν ποικίλων παθῶν εἰρηνευοῦσης διανοίας των (ΕΠ., 27, 40).

Αὕτη ἡ ἀπλῆ μελωδία ἐπεκράτησεν, ὡς φαίνεται, ἐπὶ μακρόν. Ὑποστηρίζεται μάλιστα ὅτι ἡ αὕτη ἀπλότης τοῦ μέλους διατηρήθη καὶ εἰς τοὺς διηγηματικούς ὕμνους τοῦ θου αἰῶνος, τὰ Κοντάκια, καὶ ὅτι εἰς τοὺς στίχους των ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς ἐκάστην συλλαβὴν καὶ εἰς μουσικὸς φθόγγος.

Εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς ὕμνους, μετὰ τὸ ἀπλοῦν ὄντως μέχρι καὶ σήμερον, ἄλλωστε, μέλος των, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ τονικὸν μέτρον ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν τελείαν του μορφήν, δύναται νὰ ἐπισημανθῇ σαφέστερον καὶ ἡ σχέσις τοῦ μέτρου τούτου μετὰ τῆς συνο-

δευούσης αὐτὸ μελωδίας. Θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπη τις, ὑπεραπλουστεύων βέβαια τὰ πράγματα, ὅτι τὸ μέλος καὶ εἰς τοὺς ὕμνους αὐτοὺς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ μελωδικὴ ἐπένδυσις τοῦ τονικοῦ μέτρου, δηλαδή μίαν κατ' ἔννοιαν μελωδικὴ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου, μὲ ἔντονον τὴν διάκρισιν τῶν τονιζομένων καὶ μὴ συλλαβῶν.

2. Ἡ κατάπαυσις ὅμως τῶν διαγωγῶν καὶ ἡ ἀνέγερσις μεγάλων Ναῶν καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἡ μετὰ ταῦτα δὲ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισημοῦ θρησκείας τοῦ Κράτους, ἡ ἀνάπτυξις καὶ τῆς λατρείας γενικώτερον ὡς καὶ ἡ προσπάθεια καταπολεμήσεως τοῦ αἵρετικῶν, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιοῦν, ὡς ἐλέχθη, καὶ τὴν πλουσίαν μελωδίας πρὸς διάδοσιν τῶν κακοδοξιῶν των, διὰ τῶν ἰδίων δὲ μέσων, συνετέλεσαν, ὥστε ἡ, ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἤδη αἰῶνος, ἐμφανιζομένη ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία νὰ καταστῇ πλουσιωτέρα, ἵνα δύναται καὶ νὰ καλύπτῃ, ἄλλωστε, τοὺς μεγάλους χώρους τῶν νέων Ναῶν.

Τοῦτο ἐγένετο διὰ τῆς χρησιμοποίησεως μεγάλου ἀριθμοῦ χριστιανικῶν ὕμνων καὶ τῆς ἐπενδύσεως αὐτῶν διὰ πλουσιωτέρων μελωδιῶν, οὐχὶ δὲ πλέον τόσον κατὰ τὴν πράξιν τῆς ἐβραϊκῆς συναγωγῆς, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἔντονον ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ μουσικοῦ περιβάλλοντος. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε δημιουργούμενος ὁ ἁσματικὸς κοσμικός, λεγόμενος, τύπος τῶν Ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς, ὁ ὅποιος ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τοὺς μὴ Μοναστηριακοὺς Ναοὺς τῶν πόλεων, κωμοπόλεων κλπ.

Ἡ ἁσματικὴ ὅμως αὕτη διεύρυνσις τῆς λατρείας ἀπεκρούετο καὶ κατεδικάζετο ἀπὸ τοὺς, ἐμμένοντας

εἰς τὴν παλαιὰν παράδοσιν, τῆς εὐρείας χρήσεως τῶν Ψαλμῶν καὶ τοῦ λιτοῦ μέλους των, Μοναχοῦς, ἀλλὰ καὶ μερικοὺς κληρικοὺς ἀκόμη, οὐ μόνον διότι αὕτη ἦτο διάφορος ἀπὸ τὴν παλαιότεραν ἐκκλησιαστικὴν λειτουργικὴν πράξιν, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένη ἀπαραδέκτων ὑπερβολῶν καὶ ὄλως κοσμικῶν συνηθειῶν.

Εἰς δύο κείμενα ἐκ τῆς μοναστικῆς γραμματείας τῶν Ἀποφθεγμάτων τῶν Πατέρων, τοῦ πέμπτου αἰῶνος, καταδικάζεται ἡ χρῆσις «ἁσμάτων καὶ ἤχων» εἰς τὴν λατρείαν καὶ χαρακτηρίζονται, αἱ παρατηρούμεναι εἰς τὰς κοσμικὰς ἐκκλησίας τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπερβολαὶ κατὰ τὴν ψαλμωδίαν, ὡς ἐκδηλώσεις ἄκρως ἐπιζήμιοι διὰ τὴν μοναχικὴν εὐλάβειαν. Διότι δὲν ἐξέρχονται οἱ Μοναχοὶ εἰς τὴν ἔρημον, ἀναγράφεται εἰς τὰ κείμενα αὐτά, διὰ νὰ «μελωδοῦσιν ἄσματα καὶ ρυθμίζουσιν ἤχους καὶ σείουσι χεῖρας καὶ πόδας», ἀλλὰ ἵνα, «μετὰ εὐλαβείας καὶ εὐκατανύκτου καὶ μετρίας (ταπεινῆς) φωνῆς», ἀναπέμπουν τὰς προσευχὰς των. «Ποία κατάνυξις», παρατηροῦν, εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ εἰς τὸν ψάλλοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸ κελλίον τοῦ μοναχόν, ὅταν «ὑψοῖ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ὡς οἱ βόες»;

Καὶ ὁ Ἱερός Χρυσόστομος καταφέρεται κατὰ τῶν ψαλτῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι, παραρριζοῦντες τὴν ἱερότητα τῶν ψαλλομένων κειμένων, ἐκβάλλουσι ἀτάκτους φωνὰς, κινοῦν, κατὰ τὴν ψαλμωδίαν, ὄλον τὸ σῶμα των καὶ δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν μαινομένων ἀνθρώπων. Ἐνῶ δὲ θὰ ἔπρεπε, ὡς γράφει, ἐν κατανώξει καὶ τρέμοντες «τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν», εἰσάγουν τὰς ἀνηθείας τοῦ θεάτρου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (ΕΠ., 60, 90).

Ἄλλά, παρὰ ταῦτα, ἡ διεύρυνσις τῆς λατρείας, διὰ περισσοτέρων ὕμνων καὶ πλουσιωτέρων μελωδιῶν, ἡ ὁποία εἰς τοὺς «ἀπλουστέρους» ἐκ τῶν πιστῶν ἐδημιούργει δισταγμούς, κατέστη ταχέως ἡ νέα «τάξις» εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, διὸ καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, ὑπεραμυνόμενος τῆς νέας αὐτῆς «τάξεως» (ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως καὶ τῶν ὑπερβολῶν της), ἔγραφεν, ὅτι τὰ νέα ταῦτα «ἔθη», «πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συνωδᾷ ἐστὶ καὶ σύμφωνα» (ΕΠ. 32, 761-70).

Παρομοίαις ὑπερβολάς, κατὰ τὴν ψαλμωδίαν, κατεδίκασε, διὰ τοῦ 75ου κανόνος της, καὶ ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, τοῦ ἔτους 619, ὡς ἀνεπιτρέπτους καὶ ἀναρμόστους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὥρισε «μετὰ πολλῆς προσοχῆς τε καὶ κατανύξεως τὰς ψαλμωδίας προσάγειν», συμφώνως πρὸς τὴν παλαιάν, ἀλλὰ πάντοτε ζῶσαν καί, κατὰ βάσιν, ἰσχύουσαν, παρὰ τινὰς ἐκτροπὰς, σχετικὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν.

Κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ὡς καὶ ἡ ὀρθόδοξος ὑμνολογία, εἰς ἀδιάσπαστον πάντοτε ἐνότητα, γνωρίζουν ἰδιαιτέραν ὄλως ἄνθησιν. Ἄπ' αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τριῶν περίπου αἰώνων δημιουργεῖται ὁ ὑμνολογικὸς πλοῦτος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς παρετηρήθη ἤδη, ἀλλὰ καὶ καθιεροῦται ἡ μελωδικὴ της παράδοσις.

Ἡ τοιαύτη δὲ παράδοσις συνέδεσε τὴν ἀκμὴν αὐτῆν τῆς ὑμνωδίας μὲ τὸ ὄνομα τοῦ, κατ' ἐξοχὴν, ὑπερασπιστοῦ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἐριδας, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ († 749). Εἰς τὸν ἴδιον ἀπεδόθη καὶ ὁ διαχωρισμὸς

τῶν καταλλήλων, διὰ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, μελωδιῶν, ὡς καὶ ἡ καθιέρωσις τῶν, καὶ μέχρι σήμερον, χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ὀκτῶ ἤχων, ἂν καὶ εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ μελωδίαὶ αὐταὶ δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ παλαιότερον εἰς τὰς ἁσματικὰς Ἀκολουθίας της.

Ἀξιοσημεῖωτον δὲ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μελωδικὴ καὶ ὑμνολογικὴ ἀκμὴ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς πραγματοποιεῖται, ἐν τῷ πλαισίῳ μιᾶς γενικωτέρας λειτουργικῆς ἀναπλάσεως, εἰς τὰ μεγάλα Μοναστικά κέντρα τῶν χρόνων ἐκείνων, τῆς Παλαιστίνης ἰδίᾳ καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ κυρίως ὑπὸ τῶν Μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι μετὰ σφοδρότητος κατεδίκασον παλαιότερον τὸν πλουτισμὸν τῆς λατρείας διὰ πολλῶν ὕμνων καὶ μελωδιῶν, «τροπαρίων καὶ ἑλληνικῶν λόγων», καὶ τὸν ἐθεώρουν ἐπικίνδυνον δι' αὐτὴν τὴν πνευματικῆν τῶν ζωήν. Οὕτως, ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μοναστικῆς ζωῆς, οἱ ἄλλοτε ὑπερασπισταὶ τῆς παλαιᾶς ἐκκλησιαστικῆς «τάξεως», καθίστανται ἤδη οἱ δημιουργοὶ καὶ οἱ φορεῖς τῆς νέας λειτουργικῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως.

Ἐνδεικτικὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, ἐνῶ οἱ παλαιότεροι ὕμνοι, τὰ Κοντάκια τοῦ θου αἰῶνος, εἶχον δύο μόνον μελωδίας, τοῦ Προοιμίου καὶ τῶν Ὁλικῶν, ὁ δημιουργηθεὶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ μέχρι σήμερον ψαλλόμενος εἰς τὸν Ὀρθρον Κανῶν, ἔχει ἐννέα ἢ ὀκτῶ (ὅταν ἐλλείπει ἢ β' ᾠδῆ) μελωδίας εἰς τὸν αὐτὸν ἤχον. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἀνεδείχθη νέφος ὀλόκληρον ὑμνωδῶν καὶ ὅτι, εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, ἀποδίδονται ἑκατον-

τάδες Κανόνων, γίνεται αντιληπτόν τὸ μέγα πλῆθος τῶν μελωδιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν. Ἄς σημειωθῆ δὲ ἀκόμη, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ὕμνωδοὶ ἔγραφον, ἐκτὸς τῶν Κανόνων, καὶ πλῆθος ἰδιομέλων τροπαρίων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς λατρείας.

Συνεπῶς, εἰς πολλὰς μυριάδας θὰ πρέπει νὰ ἀνῆλθον αἱ γραφεῖσαι, διὰ τὴν δογματικὴν καθόλου ποίησιν, μελωδίαί, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, αἱ προβάλλουσαι «ἐν μέλεσιν τὴν τῶν δογμάτων ἀκριβείαν».

Ἐπεστηρίχθη ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ μουσικὸς ὄργανισμός, ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη εἰς τὰ Μοναστικά Κέντρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐδημιούργησε καὶ τὴν ὑμνολογικὴν ἀκμὴν καὶ τὸ νέον ποιητικὸν εἶδος τῶν Κανόνων μὲ τὰς πολλὰς μελωδίας των. Ἄλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἡ ὑμνωδία, ἡ καθημερινή, δηλαδή, λειτουργικὴ καὶ μελωδικὴ διδασχὴ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ πλήρωμά της, ἐπεστρατεύθη, ἐν τῇ κυριολεξίᾳ, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, διὰ νὰ ἀντιμετωπισθῆ ἡ ἀμφισβήτησις, ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων τῶν ἁκρων, οὐσιωδῶν χριστιανικῶν δογμάτων, καὶ δὴ τοῦ δόγματος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή «τῶν δογμάτων Αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον».

Ἡ δογματικὴ ὑμνολογία τῶν χρόνων αὐτῶν, ἡ ποίησις αὐτῆ τοῦ μυστηρίου τοῦ δόγματος μὲ τὴν ἐκφράσιν τοῦ πάθους, ὡς ἐχαράκτηρίσθη, καὶ ἡ συνοδούουσα αὐτὴν κατάλληλος πλουσία μελωδία, ἐνέτεινον, λόγῳ τῆς νέας ἀπειλῆς τῶν εἰκονομάχων, τὴν παραδοσιακὴν των, ἄλλωστε, ἐπιδίωξιν καὶ ἀποστολὴν οὐ μόνον ἵνα προβάλουν καὶ διδάξουν εἰς τὰς καθημερινὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις τὰς ἀληθείας τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, ἀλλὰ καὶ ἵνα τὰς καταστήσουν

μόνιμον καὶ ἀκλόνητον βίωμα τῶν ὀρθοδόξων, πράγμα τὸ ὁποῖον, ἄλλωστε, καὶ ἐπέτυχον, ὡς οἱ ἀκολουθήσαντες αἰῶνες, μὲ τὰς τόσας δοκιμασίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παπικῆς ἐπιβουλῆς ὡς καὶ τῆς μακραίωνος τουρκοκρατίας, ἀπέδειξαν.

Παρὰ τὸν πλοῦτον ὅμως τῆς δημιουργηθείσης, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τὴν παρατηρουμένην, καὶ ἀπὸ πολὺ παλαιότερον ἀκόμη, ἔντονον διάθεσιν ἐντέχνου καὶ καλλιφωνικῆς διευρύνσεως τῶν μελωδιῶν τῶν ψαλλομένων ψαλμῶν καὶ ὕμνων, διετήρησε αὐτὴ, παρὰ ταῦτα, ὡς φαίνεται, τὴν παραδοσιακὴν της εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀπλότητα καὶ ἀποστολήν. Καὶ αἱ νέαι μελωδίαί της δὲν ἀπετέλουν αὐτοσκοπὸν εἰς τὴν λατρείαν, καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἀλλὰ μέσον ἐξάρσεως τοῦ βαθυτέρου νοήματος τῶν ψαλλομένων ὕμνων, τῆς «δυνάμεως τῶν ρημάτων», ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, καὶ τῆς ἐμπεδώσεως των εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν.

Ἐπὶ τούτοις δέ, διετήρησαν τὴν ἀδιαχώριστον καὶ ἁρμονικὴν ἐνότητά των μετὰ τῶν κειμένων τῶν ὕμνων καὶ τῶν μετρικῶν των ρυθμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων συνεδημιουργοῦντο, ὑπὸ τῶν αὐτῶν δέ, πάντοτε σχεδόν, μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὕμνωδῶν, ὥστε τὸ ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν αὐτῶν στοιχείων νὰ εἶναι ἀκατανόητον ἄνευ τοῦ ἑτέρου.

3. Ἄλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς ὀρθοδόξου ὕμνωδίας δὲν διετήρησαν, δυστυχῶς, ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη τὴν παραδοσιακὴν των ἐνότητα, ἡ ὁποία, μὲ τὴν πάροdon τοῦ χρόνου, ἤρχισε νὰ χαλαροῦται ὁλονὲν καὶ περισ-

σότερον, ἐπὶ ζῆμίᾳ τῆς τε ποιητικῆς καὶ μελωδικῆς τῆς ποιότητος, ὡς καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς.

Καὶ κάπως παλαιότερον, ἰδίᾳ ὅμως ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ μέχρι σήμερον, οἱ ποιηταὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων δὲν ἦσαν ἀπαραιτήτως καὶ μελωδοί, ἀλλ' ἠδύναντο, ὡς ὕμνογράφοι μόνον, νὰ λαμβάνουν τὰς μελωδίας τῶν ἀπὸ ὕμνους παλαιότερων ὕμνων, μιμούμενοι οὕτω τὴν μετρικὴν καὶ τὴν μελωδικὴν δομὴν παλαιότερων ποιητικῶν συνθέσεων, ἀντὶ νὰ δημιουργοῦν νέας.

Ἐπὶ τούτοις, αἱ περίτεχνοι μεταπλάσεις καὶ πλατυσμοὶ τῶν μελωδιῶν τῶν διαφόρων ὕμνων, ἰδίᾳ διὰ τῶν λεγομένων ἠχημάτων, κρατημάτων κλπ., ἐπὶ τῶν ἀσῆμων κυρίως συλλαβῶν, μελωδιῶν δηλ., μὴ συν-οδευομένων ὑπὸ λειτουργικοῦ κειμένου (ὡς τιριρέμ, κλπ), αἱ τόσον καταδικαζόμεναι παλαιότερον ὑπὸ τῶν Πατέρων, ὅχι μόνον ἤρχισαν δυστυχῶς νὰ ἐπικαλύπτουν, ἀντὶ νὰ ἐξαίρουν, τὸ περιεχόμενον των, ἀλλὰ καὶ δὲν συνέβαλον, ὡς δὲν συντελοῦν καὶ μέχρι σήμερον, εἰς τὴν δημιουργίαν κατανύξεως εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους καὶ, συνεπῶς, εἰς τὴν ἐπίτευξιν βασικῆς ἐπιδιώξεως τῆς λατρείας.

Γνωρίζομεν σήμερον ἀπὸ σειρὰν ἀξιολόγων μελετῶν ξένων καὶ Ἑλλήνων μουσικολόγων-ἐρευνητῶν, καὶ παλαιότερων, ἀλλὰ καὶ ὅλως νεωτέρων (ὡς τοῦ Ὑψηλοῦ Γρ. Στάθη καὶ ἄλλων) ὅτι, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Φραγκοκρατίας καὶ δὴ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ἤρχισεν ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λατρείαν ἡ καλοφωνία, μία δηλαδὴ εἰς τὸ ἔπακρον ἐπιτήδευσις τοῦ βυζαντινοῦ μέλους.

Τοιοτοτρόπως ἡ ψαλτικὴ, παρὰ τὴν Πατρικὴν ἐπιταγὴν ὅτι ἡ ψαλμωδία «οὐκ ἔστιν εὐφώνιας

σπουδῆ», ἀνεπτύχθη εἰς ὑψηλὴν τέχνην καθ' ἑαυτήν, καὶ ὑπὸ πλειάδος μεγάλων Διδασκάλων — μελουργῶν καὶ καθιερώθη σχεδὸν ὡς οὐσιώδης ἔκφρασις τῆς ὀρθοδόξου λατρείας.

Βεβαίως τοιαῦται ἐπιτηδεύσεις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μελωδικὴν παράδοσιν, μετ' ἀναποφεύκτων ὑπερβολῶν, παρατηροῦντο ἀσφαλῶς καὶ προγενεστέρως, καὶ κατὰ τὸν 9ον καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ παλαιότερον ἀκόμη, ὡς παρατηρήθη ἤδη. Καὶ φαίνεται ὡς πιθανὴ ἡ ἄποψις, ὅτι, «εἰς τὴν βυζαντινὴν μελοποιίαν, συνυπάρχουν ἡ ἀπλή συλλαβικὴ ψαλμώδησις καὶ ἡ μελισματικὴ, ἄσματικὴ ἢ καλοφωνικὴ, καὶ διὰ τὰ αὐτὰ τροπάρια ἢ διὰ διάφορα εἶδη ὕμνογραφίας», τὰ ὅποια οὕτως ἐψάλλοντο μὲ σύντομον ἢ ἄργον μέλος, ἴσως, ἐνίοτε, καὶ πρὸ τοῦ 9ου αἰῶνος.

Ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τοῦ 12ου, κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος, ἡ τέχνη τῆς μελοποιίας τῶν ὕμνων ἀποκτᾷ αὐτονομίαν, αἱ συνθέσεις τῆς, ὡς τοιαῦται, εἶναι πλέον ἐπώνυμοι, μὲ τὸ προσωπικὸν ὕφος τῶν διδασκάλων-μελουργῶν, καὶ ἐπιφέρουν, πράγματι, μίαν ἀλλαγὴν εἰς τὰ τῆς ὀρθοδόξου ὕμνωδίας, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὰς κοσμικὰς Ἐκκλησίας.

Πάντα ταῦτα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον, ὄντως, ἀνθησιν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας, κατὰ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἐξελίξεώς τῆς, ἀλλὰ ἡ παρακολούθησις αὐτῶν κεῖται πέραν τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ παρόντος δημοσιεύματος.

Θὰ πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ, ὅτι αἱ περίτεχνοι ἐκκλησιαστικαὶ μελωδικαὶ συνθέσεις τῆς ἐν λόγῳ ἐπο-

χῆς, αἱ ἀποδίδουσαι ἰδιαιτέραν προσοχὴν εἰς τὴν καλοφωνίαν καὶ τὴν τέρψιν τῶν ἀκροωμένων, δὲν κατώρθωσαν νὰ μείνουν ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ ξένας καὶ δὴ ἀνατολικὰς μελωδικὰς ἐπιδράσεις. Καὶ ἀκόμη, ὅτι ὠρισμένοι ἀκρότητες τῆς μελοποιίας αὐτῆς ἀπέβησαν, ὡς ὁμολογεῖται, «ἐπὶ βλάβῃ, ἐνίοτε, τοῦ σοβαροῦ καὶ ἀπλοῦ χαρακτήρος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους».

4. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἀδιάκοπος συνεχίζεται πάντοτε, ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἤδη ἐποχῆς, εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λατρείαν ἢ ἀπόδοσις τῆς ψαλμωδίας ὑπὸ τῶν ψαλτῶν ἢ «ἀπὸ χοροῦ», «διὰ ζώσης μόνης φωνῆς», ἄνευ συνοδείας, δηλαδὴ, μουσικοῦ τινος ὀργάνου.

Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, συζητεῖται πάλιν εἰς τὸν τόπον μας τὸ θέμα τῆς εἰσαγωγῆς ἢ μὴ ἑνοργάνου μουσικῆς εἰς τὰς ἐκκλησίας μας, θὰ εἶναι, πιστεύομεν, χρήσιμος, ἢ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς λειτουργικῆς μας παραδόσεως, σύντομος διερεύνησις του.

Δὲν γνωρίζουν ἐπαρκῶς τὰ πράγματα, ὅσοι νομίζουν, ὅτι τὸ θέμα χρησιμοποίησεως ἢ μὴ μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν λατρείαν μας, ἐδημιουργήθη εἰς τὰς ἡμέρας μας. Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πρόβλημα εἶχον νὰ ἐπιλύσουν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ Συνάξεις τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς, αἱ ἀποτελούμεναι μάλιστα, κατὰ τὸ πλεῖστον, — καὶ αὐτὸ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν — ἀπὸ χριστιανούς προερχομένους ἐξ Ἑβραίων, εἰς τὰς Συναγωγὰς τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιοῦντο μουσικὰ ὄργανα. Γνωσταὶ δὲ εἶναι αἱ προτροπαί, «Αἰνεῖτε Αὐτὸν (τὸν Θεὸν) ἐν ἤχῳ σάλπιγγος..., ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα..., ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ..., ἐν κυμβάλοις

εὐήχοις...», κλπ., τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τοὺς Ψαλμούς τοῦ Δαυὶδ (150,3-5). Γνωστὸν δὲ ἀκόμη εἶναι ὅτι τὸ Ψαλτήριον καὶ σειρὰ Βιβλικῶν Ὠδῶν ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡς φυσικόν, ἐπομένως, θὰ ἐθεωρεῖτο, ὅτι, οἱ πρῶτοι αὐτοὶ ἐξ Ἑβραίων χριστιανοί, θὰ ἔψαλλον καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις των, τόσοσιν γνωρίμους των, ἑβραϊκοὺς αὐτοὺς ψαλμοὺς μετὰ τῆς παραδοσιακῆς ἑνοργάνου μουσικῆς των, ὡς ἀκριβῶς τοὺς ἔψαλλον καὶ εἰς τὰς Συναγωγὰς.

Καὶ ὅμως αὐτὸ δὲν συνέβη, καὶ εἶναι, ἀσφαλῶς, ἄκρως ἐνδεικτικόν· ὅχι δὲ διότι οἱ χριστιανοὶ περιεφρόνουν τὴν μουσικὴν, ἀλλὰ διὰ οὐσιαστικῶς, θεολογικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς, θὰ ἐλέγομεν, λόγους.

Ἐνεκα ἀκριβῶς τῶν λόγων τούτων, οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἀντετάχθησαν, ἐν μιᾷ φωνῇ, εἰς τὴν χρησιμοποίησιν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν λατρείαν, καὶ δὴ, π ρ ῶ τ ο ν, διότι, τὴν ἑνοργάνον μουσικὴν, ἐθεώρουν ὡς μὴ ἀρμόζουσαν εἰς τὴν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» χριστιανικὴν λατρείαν, ἢ ὁποία καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀντιδιαστέλλεται πάντοτε καὶ ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴν καὶ ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴν λατρείαν, ὡς καὶ ἀπὸ τὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις τῶν διαφόρων χριστιανικῶν αἱρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦν ἐνίοτε καὶ τὴν ἑνοργάνον μουσικὴν, διὰ νὰ προσελκύουν ὀπαδοὺς. Τὸ μοναδικὸν κατάλληλον ὄργανον διὰ τὴν δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, φρονοῦν, εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀδιαχώριστος ψυχοσωματικὴ ὑπόστασις. Καὶ δ ε ὑ τ ε ρ ο ν, διότι, εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν λατρείαν τῆς εἰδικώτερον, ἢ ἐκ τῶν

λειτουργικῶν κειμένων διδαχῆ, «τῶν ρημάτων των ἡ δύναμις», εἶχε καὶ ἔχει κεφαλαιώδη πάντοτε, διὰ τὰς ἐπιδιώξεις της, σημασίαν.

Ἄλλὰ ἄς παρακολουθήσωμεν μερικὰ ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων των:

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρείας π.χ. ἔγραφε, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ὅτι οἱ χριστιανοὶ χρησιμοποιοῦν εἰς τὴν λατρείαν των «τὸν λόγον μόνον» καὶ ὄχι τὰ ἐβραϊκὰ μουσικὰ ὄργανα, ψαλτήριον, σάλπιγγα, τύμπανον κλπ., διότι ἡ ἀνθρωπίνη γλῶσσα εἶναι, κατ' αὐτούς, τὸ «Ψαλτήριον τοῦ Κυρίου». Ἐρμηνεύων δὲ ὁ ἴδιος ἀλληγορικῶς τὰς ὡς ἄνω προτροπὰς τοῦ Ψαλμφοῦ, «Αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ...» (Ψαλμ. 150,3-6) κλπ., γράφει: «ὡς ὄργανον ἐννοεῖ τὸ σῶμα μας καὶ χορδὰς τὰ νεῦρα του», τὰ ὁποῖα, κρουόμενα ὑπὸ τοῦ πνεύματός μας, ἀποδίδουν τοὺς ἐναρμονίους φθόγγους τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐννοεῖ καὶ ὁ Ψαλμφοδός, συμπεραίνει, ὅταν προτρέπη, «πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον» (Ε.Π., 8, 440-5).

Τὰ ἴδια περίπου ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ σοφὸς ἀσκητῆς Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης († 440). Ὁ Δαυὶδ, γράφει, δὲν συνιστᾷ νὰ ἀναπέμπωμεν τὰς δεήσεις μας μὲ θορυβοῦντα χαλκὸν καὶ μὲ περιπαθῆ ὄργανα, ἀλλὰ τύμπανον ἐννοεῖ τὸ ἴδιον μας σῶμα..., χορδὰς τὰς αἰσθήσεις μας, διὰ τῶν ὁποίων κρούεται τὸ πλήκτρον τῆς γλώσσης. Καί, συμπεραίνει, «ὄργανον ὁ πᾶς εὕρισκεται ἄνθρωπος» (Ε.Π., 78, 388).

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἐξαίρων ἰδιαίτερος τὴν πνευματικότητα τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις τῶν εἰδωλο-

λατρῶν καὶ τῶν Ἑβραίων, συνιστᾷ: «ἄς μὴ γεραίρωμεν, λοιπόν, τὸν Θεὸν μὲ ὄργανα ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλὰ ἄς χρησιμοποιῶμεν ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων καὶ τὴν ψαλμωδίαν ἀντὶ τῶν ἀμφιβόλου ἠθικῆς καθαρότητος «λυγισμάτων» τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς» (Ε.Π., 35, 709). Πασίφανές εἶναι, ἄλλωστε, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος († 339), ὅτι οὐδεμία σύγκρισις δύναται νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τῶν ἀναπεμπομένων ὑπὸ τῶν «ἀψύχων χορδῶν» τῶν ἐβραϊκῶν μουσικῶν ὄργάνων ἤχων καὶ «τῶν, ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἐκ λογικῶν ψυχῶν, ἀναπεμπομένων τῷ Θεῷ ὕμνων». (Ε.Π., 23, 788).

Ἐὰν εἰς τοὺς Ἑβραίους, παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, ἐπετρέπη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ χρησιμοποιοῦν μουσικὰ ὄργανα εἰς τὴν λατρείαν των, τοῦτο ἐγένετο «διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας των», διότι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κατανοήσουν τὴν σημασίαν τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» χριστιανικῆς λατρείας. Οἱ χριστιανοὶ ὅμως, ὅταν ἔχουν «καθαρὰν τὴν συνείδησιν» καὶ τὴν «ψυχὴν ἡρεμον», δὲν ἔχουν ἀνάγκην «κιθάρας, οὐδὲ νεύρων τεταμένων, οὐδὲ πλήκτρων καὶ τέχνης, οὐδὲ ὄργάνων τινῶν», ἀλλὰ οἱ ἴδιοι καθίστανται ὄργανα ἐξυμνήσεως τοῦ Θεοῦ (Ε.Π., 55, 156-7).

Καὶ συνοψίζει, θὰ ἐλέγομεν, τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος Πατερικὰς ἀπόψεις, ὁ ἴδιος: «Μουσικὸς ἄριστος, γράφει, ἐστὶν ἡ ψυχὴ... Ὁ ὄργανόν ἐστι τὸ σῶμα, κιθάρας καὶ αὐλοῦ καὶ λύρας χώραν ἐπέχον». Ἐπιθυμῶν δὲ ὁ Θεός, συνεχίζει, νὰ διδάξῃ τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ὀφείλει νὰ τὸν δοξολογῇ καὶ νὰ τὸν ὑμνῇ, «διὰ παντός», καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του, συνήνωσεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν, τὸν

άνθρωπον, εἰς ἀδιαχώριστον δὲ ἐνότητα, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, «ἤνωσε τῷ τεχνίτῃ τὸ ὄργανον διηνεκῶς». (Ε.Π., 55, 522).

Ἡ αὐτὴ ἀδιάκοπος καὶ αὐτονόητος παράδοσις καὶ πράξις συνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας. Τὸν 12ον αἰῶνα καὶ ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς π.χ. βεβαιοῖ, ὅτι, παρὰ τῶν Ὀρθοδόξων, «οὐδὲν τι μουσικὸν ὄργανον» χρησιμοποιοεῖται διὰ τὴν ψαλμωδίαν τῶν ὕμνων, «ἀλλὰ διὰ ζώσης μόνης φωνῆς ἐναρμονίου ἄδομεν τῷ Θεῷ» (Ε.Π., 135, 425). Παρὰ τῶν συγχρόνων δὲ ἐρευνητῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς (ὡς π.χ. τοῦ E. Wellesz κ.ά.) ὁμολογεῖται, ὅτι αὕτη «ἦτο ἀνέκαθεν ἐξ ὀλοκλήρου φωνητικῆ, ἀποκλεισθέντος ἐκ τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας παντὸς μουσικοῦ ὄργανου».

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ μάλιστα ἡ Ὀρθόδοξος ἀπέδιδεν εἰς τήν, καὶ διὰ τῆς μελωδίας, ἔξαρσιν τοῦ περιεχομένου τῶν ὕμνων καὶ τῶν λειτουργικῶν κειμένων γενικώτερον, περὶ τῆς ὁποίας κατ' ἐπανάληψιν ἐγένετο καὶ ἀνωτέρω λόγος, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραγνωρίζεται τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἀνεπτύχθη ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὁποῖον τόσον ὁ πεζὸς ὅσον καὶ ὁ ποιητικὸς λόγος ἐκαλλιεργεῖτο ἀνέκαθεν ἐπιμελῶς, πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἔκφρασιν τῶν πάσης φύσεως βιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Συνεπῶς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, ἀκολουθοῦσα τὴν ἑλληνικὴν αὐτὴν παράδοσιν, ἀνέπτυξε καὶ αὕτη οὐ μόνον διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου τὴν διδασκαλίαν τῆς, διὰ τῶν Πατερικῶν ὁμιλιῶν καὶ ἄλλων κειμένων, ἀλλὰ καὶ, ὡς «κοινωνία λατρείας» κατ' ἐξο-

χὴν, καὶ τὸ μοναδικόν, διὰ τῶν ἐκφωνουμένων κατ' αὐτὴν εὐχῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ψαλλομένων ὕμνων, διατυπούμενον, λειτουργικὸν παραστατικὸν τῆς κήρυγμα τὸ ὁποῖον ἐπένδυσε καὶ διὰ τῆς καταλλήλου, διὰ ζώσης δὲ πάντοτε φωνῆς ἀποδιδομένης, μελωδίας, ἵνα ἐξυπηρετήσῃ, ὅσον τὸ δυνατὸν πληρέστερον, τοὺς ἐπισημανθέντας σκοποὺς τῆς λατρείας τῆς.

Τοιοιουτρόπως, καὶ ἐὰν δὲν θὰ ὑπῆρχον οἱ μνημονευθέντες θεολογικοί, θὰ ἐλέγομεν, λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἀπέκλεισαν τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν, αὕτη αὕτη ἡ ἔντονος καὶ διὰ πολλῶν κειμένων κατηχητικῆ τῆς ἐπιδίωξις, θὰ καθίστα ἄκρως δυσχερῆ, ἂν μὴ ἀδύνατον, τὴν κατ' αὐτὴν χρησιμοποίησιν ἐνοργάνου μουσικῆς.

Διὰ πάντας τοὺς ἀνωτέρω λόγους, παρὰ δὲ τὸ γεγονός ὅτι τὸ μουσικὸν ὄργανον ἐχρησιμοποιοεῖτο εὐρέως εἰς τὸ Βυζάντιον, εἰς διαφόρους κοσμικὰς ἐκδηλώσεις, ἐνίοτε δὲ ἔφθασε τοῦτο καὶ μέχρι τοῦ περιβάλλου τῶν ἐκκλησιῶν, οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν.

Ἐκ τοῦ Βυζαντίου, ὡς γνωστόν, τὸ ὄργανον διεδόθη εἰς τὴν Δύσιν, ἥδη δὲ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἤρχισε χρησιμοποιοῦμενον εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μετὰ ταῦτα αἰῶνων ἡ πολυφωνικὴ ἐνοργανος λειτουργικὴ μουσικὴ ἐγνώρισε καὶ εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν Προτεσταντικὴν Ἐκκλησίαν, μεγίστην ἀκμὴν, ἀναπληρώσασα, ὡς θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ, τὸν ὕμνολογικὸν πλοῦτον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, πρὸς τὸν ὁποῖον

οὐδὲ νὰ συγκριθοῦν δύνανται οἱ πενιχροὶ λειτουργικοὶ ὕμνοι καὶ τῶν δύο αὐτῶν δυτικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐνδεικτικὸν ὁμῶς εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι, ὅταν, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, αἱ περίτεχνοι πολυφωνικαὶ ἑν-ὄργανοι αὐταὶ συνθέσεις ἤρχισαν νὰ ἐπικαλύπτουν τὰ ψαλλόμενα κείμενα καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν κοσμικὰ στοιχεῖα, ἀνάρμοστα πρὸς τὴν ἱερότητα τῶν Ναῶν, ἀπηγορεύθησαν ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΒ' († 1334). Ἡ ἀπαγόρευσις ἐπανελήφθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου (1563), ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, διὸ καὶ ἤρχισε νὰ γίνεται σκέψις περὶ καταργήσεως τῆς πολυφωνίας καὶ ἐπανόδου εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀπλὴν γρηγοριανὴν μονοφωνικὴν μελωδίαν.

Ἄλλ' ἡ ἑνὸργανος πολυφωνικὴ μουσικὴ εἶχε καθιερωθῆ πλεόν ὡς σταθερὰ λειτουργικὴ παράδοσις τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν, ἰσχυροποιηθεῖσα ἀκόμη περισσότερο ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι μεγάλοι μουσουργοὶ τὴν ἐπλούτισαν διὰ τῶν ἐξαιρέτων, ὄντως, θρησκευτικῶν τῶν συνθέσεων. Παρὰ ταῦτα ὁμῶς, δὲν ἔλλειψαν ὁμολογίαι, καὶ ἐκ τῆς Δύσεως, καὶ παλαιότεραι καὶ πρόσφατοι, ὅτι ἡ κατάλληλος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μουσικὴ εἶναι ἡ «καθαρῶς φωνητικὴ». Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Μπετόβεν ἐφρόνει, ὅτι τὸ πλεόν κατάλληλον ὄργανον, ἵνα δοξολογῆται ἐπαξίως ὁ Θεός, εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη φωνή.

Κατόπιν τῶν ὅσων ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, δὲν θὰ πρέπει, νομίζομεν, νὰ θεωρῆται ὡς πρόβλημα τῶν ἡμερῶν μας καὶ μάλιστα ὀξὺ καὶ ἐπεῖγον ἡ εἰσαγωγὴ ἢ μὴ τῆς ἑνοργάνου μουσικῆς εἰς τὰς ἐκκλησίας μας, διότι τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔχει τεθῆ καὶ λυθῆ, ἤδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων. Τόσον δὲ ἡ Ἀποστο-

λικὴ ὅσον καὶ ἡ συνεχιζοῦσα τὴν παράδοσίν της Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐθεώρησαν καὶ καθιέρωσαν τὴν «ζῶσαν φωνήν» ὡς τὴν μόνην κατάλληλον διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν.

Τοιοιούτῳ ἢ Ὁρθόδοξος ὕμνωδία (οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μας ὕμνοι καὶ ἡ μελωδία των) ἔχει καθιερωθῆ πλεόν ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ λειτουργικῆς μας παραδόσεως, ἡ ὁποία, ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη αἰῶνας, θερμαίνει τὰς ψυχὰς ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν καὶ δημιουργεῖ εἰς τὰς ψυχὰς των τὰ βαθύτερα καὶ ἐντονώτερα βιώματα τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς των ζωῆς, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐννοήσουν τὴν Ἐκκλησίαν των χωρὶς αὐτὴν.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι, κατὰ τὰς τελευταίας πέντε κυρίως δεκαετηρίδας, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ ἔχει καταστῆ ἀντικείμενον τῆς διεθνοῦς ἐρεύνης, σειρὰ δὲ οὐσιωδῶν μελετῶν περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ ἐκδόσεων βυζαντινῶν μουσικῶν κωδίκων, ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπ' αὐτῆς τῆς «Διεθνοῦς Ἐνώσεως Ἀκαδημιῶν» καὶ ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Μνημεῖα Βυζαντινῆς Μουσικῆς», εἰς Κοπεγχάγην (1938 ἔ.).

Ἐπὶ πολλῶν δὲ διακεκριμένων καὶ ξένων καὶ Ἑλλήνων ἐρευνητῶν καὶ μουσικολόγων χαρακτηρίζεται καὶ ἡ βυζαντινὴ Μουσικὴ ὡς ἓν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων δημιουργημάτων τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀκόμη ὡς «ἓν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας». Πιστεύεται δέ, ὅλοεν καὶ περισσότερο, ὅτι εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτὴν μουσικὴν ἔχουν διασωθῆ βασικά στοιχεῖα καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, ὡς, ἄλλωστε, ρητῶς ὑποδηλοῦται

καί εἰς τὰς ἀναφερθείσας, εἰς τὴν πρώτην παράγραφον τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ, μαρτυρίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καί, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἀρχίζει, νομίζομεν, νὰ γίνεται ἀντιληπτὸν καὶ ὑπὸ τῶν ξένων εἰδικῶν ὅτι, διὰ τὴν ὀρθὴν μελωδικὴν ἀπόδοσιν τῆς, ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, σημειογραφίας τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ ἢ καὶ σήμερον ψαλλομένη εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους Ναοὺς μουσική, ἢ ὁποῖα συνεχίζει καὶ διατηρεῖ ζῶσαν τὴν βυζαντινὴν μελωδικὴν παράδοσιν, καὶ ἢ ὁποῖα, παρὰ τὰς ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ χρόνου, ἀναποφεύκτους φθοράς, μεταβολὰς καὶ μεταρρυθμίσεις τῆς, οὐδέποτε διεκόπη ὀλοσχερῶς.

*

Ἐντὶ λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκωμεν νὰ μεταφυτεύσωμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ξένας λειτουργικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ δύσκολον εἶναι νὰ γίνουν ἀποδεκταὶ παρὰ τοῦ λαοῦ μας, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαι δὲν θὰ εἶναι, ἀσφαλῶς, αὐταὶ πού, ἐνδεχομένως, ἀναμένονται, ὑπὸ μερικῶν, ἐφ' ὅσον, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὕμνων τῶν διαφόρων Ἀκολουθιῶν, ἐλάχιστοι μόνον θὰ δύνανται νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ ὄργάνου, θὰ ἦτο κατὰ πολὺ προτιμότερον καὶ ὀρθότερον νὰ ἐνισχύσωμεν τὴν ἰδικὴν μας μελωδικὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ὥστε νὰ συνεχίσῃ νὰ ἀσκῇ καὶ σήμερον καὶ εἰς τὸ μέλλον τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἤσκησεν αὐτὴ ἐπὶ, τόσους αἰῶνας, εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν μας ζωὴν.

Αὐτὴν τὴν παράδοσιν, ἢ ὁποῖα, ὅπως ἔγραφεν ὁ ἀείμνηστος Μαν. Κ α λ ο μ ο ἰ ρ η ς, «σὰν μιὰ ἀόρατη

χρυσῇ μουσικῇ ἀλυσίδα ἐνώνει, μέσα στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς». Καὶ ἢ ὁποῖα ἐπηρεάζει, εἰς τὸν τόπον μας, καὶ σήμερον συνθέσεις συγχρόνων μας μουσικοσυνθετῶν, ὡς οἱ ἴδιοι τὸ ὁμολογοῦν, καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ χώρου καὶ τῆς ἀριστερᾶς. Μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ὄχι μόνον ἐπιχειροῦν νὰ μελοποιοῦν καὶ παραδοσιακὰ λειτουργικὰ κείμενα μὲ μελωδίας βυζαντινοῦ, ὡς ἐγράφη, ὕφους, ἀλλὰ καὶ ἀντιτίθενται εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἄς μὴ λησμονῆται δέ, ὅτι ἢ παράδοσις εἰς τὴν καθ' ὅλου ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς καὶ εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, δὲν θὰ πρέπει νὰ νοῆται καὶ σήμερον νεκρὰ καὶ ἀδρανῆς, ἀλλὰ ζῶσα καὶ ἐνεργὸς καὶ πάντοτε δημιουργικὴ, ἀλλὰ, βεβαίως, πάντοτε ἐντὸς τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος καὶ τῆς βαθυτέρας πνευματικῆς καὶ μυσταγωγικῆς τῆς οὐσίας.

Ἡ ἐνίσχυσις τῆς μουσικῆς μας αὐτῆς παραδόσεως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, εὐχερῶς μάλιστα, ὡς νομίζομεν, διότι αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ζωντανὴ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ μας, ἐὰν, δι' ἐνὸς προγράμματος λειτουργικῆς, θὰ ἐλέγομεν, ἀγωγῆς του, ἐπεχειρεῖτο, ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ πρῶτον λόγον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Σχολείου, ὡς καὶ ἄλλων παιδευτικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἀρμοδίων παραγόντων τοῦ τόπου, νὰ καταστῇ ἢ ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ περισσότερον οἰκεία, περισσότερον προσιτὴ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα, καί, ἀκόμη, διὰ παιδικῶν χορωδιῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων καταλλήλων μέσων, περισσότερον ἐλκυστι-

κή και ευχάριστος, ώστε να τὸ προσελκύη ἀντὶ νὰ τὸ ἀπομακρύνῃ, εἰς μερικὰς περιπτώσεις, ἀπὸ τὰς Ἱερὰς Ἀκολουθίας.

Εἰς εἰσήγησίν μας εἰς τὸ Δ' Πανελλήνιον Θεολογικὸν Συνέδριον, τοῦ ἔτους 1969, εἴχομεν ἐπισημάνει «τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τῆς, σὺν τῷ χρόνῳ, καταρτίσεως, εἰ δυνατόν εἰς πάντας τοὺς Ναοὺς, βυζαντινῶν παιδικῶν χορωδιῶν, διὰ τῶν ὁποίων οὐ μόνον θὰ ἐθίζωνται εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν οἱ μικροὶ χορωδοὶ καὶ οἱ οἰκεῖοι των, ἀλλὰ καὶ θὰ προσελκύωνται εἰς τοὺς Ναοὺς καὶ πλεῖστοι ἕτεροι πιστοί, τοὺς ὁποίους ἀπομακρύνει, πολλάκις, ἐκ τῆς λατρείας ἡ κατὰ τρόπον ὄντως ἀπαράδεκτον, εἰς τινὰς περιπτώσεις, ψαλμωδία τῶν ὕμνων κατὰ τὰς διαφόρους Ἀκολουθίας».

Ἐὰν ἡ κατάρτισις τῶν παιδικῶν αὐτῶν χορωδιῶν ἐχαρακτηρίζετο πρὸ δεκαπενταετίας περίπου ὡς «ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη», σήμερον θὰ ἠδύνατο ἀσφαλῶς νὰ θεωρηθῇ ὡς κατὰ πολὺ ἐπιτακτικωτέρα.

Τοῦτο δέ, διότι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίᾳ ἔτη, ἤρχισε καλλιεργουμένη, ἐπιμόνως πλέον, ἡ ἀπὸ μακροῦ ψιθυριζομένη ἀπλῶς ἀποψις, ὅτι, δῆθεν, ἡ, διὰ «ζώσης μόνης φωνῆς» ἀποδοδομένη βυζαντινὴ μελωδία εἰς τοὺς Ναοὺς μας, δὲν εἶναι ἱκανὴ «διεγεῖραι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ ἐξυψῶσαι τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν», ὡς ἀνεγράφετο, πρὸ ἐνὸς καὶ πλέον αἰῶνος (Ἰανουάριον τοῦ 1880), εἰς Ἐγκύκλιον τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' πρὸς τοὺς Ἱεροφάλας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐστηλιτεύοντο αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις.

Πιστεύομεν ὅτι καὶ οἱ πλέον «πρόοδευτικοὶ» ἐκ τοῦ ἐκκλησιάσματος, εἰθισμένοι ὅπωςδῆποτε καὶ αὐτοί, ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας, εἰς τὴν παραδοσιακὴν ψαλμωδίαν, θὰ προτιμοῦν ἀνεπιφυλάκτως τὴν παιδικὴν χορωδίαν, μὲ τὰς τόσον συγκινητικὰς παιδικὰς φωνάς, ἀπὸ τὴν ἐνόργανον ἀπόδοσιν περιωρισμένων, κατ' ἀνάγκην, τμημάτων ἐκ τῆς θείας λειτουργίας καὶ μεμονωμένων ὕμνων.

Βεβαίως ἡ συγκρότησις, ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ συντήρησις παιδικῶν χορωδιῶν εἶναι δυσχερῆς καὶ δαπανηρὰ προσπάθεια καὶ ἀπαιτεῖ ἀσφαλῶς κόπους καὶ θυσίας. Οὐδεμία ὅμως θυσία εἶναι περιττὴ, προκειμένου νὰ καταστοῦν αἱ λατρευτικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς Ἐκκλησίας μας ἐλκυστικώτεραι διὰ τοὺς πιστοὺς, καί, τὸ σημαντικώτερον, κατανυκτικώτεραι, ἀλλὰ μὲ μέσα ἐκ τῆς λειτουργικῆς μας παραδόσεως, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ πλείστων μαρτυριῶν προκύπτει, ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, ἐχρησιμοποίει εὐρέως τὰς παιδικὰς χορωδίας εἰς τὴν λατρίαν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ πλέον ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ἐρευνητῶν, φορέων, κατ' ἐξοχὴν, τῆς μελωδικῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, εἰς τὴν σύγχρονον διεθνήν ἔρευναν αὐτῆς, οὐ μόνον θὰ ἐβόηθει οὐσιωδῶς τὰς προσπάθειάς της, πρὸς διακρίβωσιν τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς βαθυτέρας οὐσίας της, ἀλλὰ καὶ θὰ συνέβαλε καὶ εἰς τὴν, σὺν τῷ χρόνῳ, ἀποκάθαρσιν της ἀπὸ ὀρισμένα ξένα πρὸς τὴν ἀρχικὴν της ὑπόστασιν καὶ ἀποστολὴν στοιχεῖα καὶ θὰ διηκούλυε τὴν, ἐπιδιωκομένην σήμερον, ἐνεργὸν συμμετοχὴν καὶ τοῦ ἐκκλησιάσματος εἰς τὴν ψαλμωδίαν, κατὰ τὴν πρᾶξιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας.